

INŠTITÚT PRE
VEREJNÉ OTÁZKY

Zaostrené na extrémizmus

Výskumná štúdia

Zora Bútorová
Grigorij Mesežnikov
editori

Zaostrené na extrémizmus

Výskumná štúdia

Zaostrené na extrémizmus

Výskumná štúdia

Edícia

ŠTÚDIE A NÁZORY

Editori: Zora Bútorová, Grigorij Mesežnikov

Autorky a autori: Zora Bútorová, Oľga Gyárfášová, Grigorij Mesežnikov, Marián Velšic

Recenzent: Martin Slosiarik

Realizované s finančnou podporou Ministerstva spravodlivosti SR v rámci dotačného programu na presadzovanie, podporu a ochranu ľudských práv a slobôd a na predchádzanie všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie. Za obsah tohto dokumentu je výlučne zodpovedný Inštitút pre verejné otázky (prezident IVO – PhDr. Grigorij Mesežnikov).

Vydanie tejto publikácie podporili:

Nadácia Konrada Adenauera – Konrad Adenauer Stiftung

Taipejská reprezentačná kancelária v Bratislave
– Taipei Representative Office in Bratislava

Inštitút pre verejné otázky
Bratislava 2017

ISBN: 978-80-89345-66-3

Obsah

Predslov	5
Spoločenský a politický kontext extrémizmu na Slovensku	7
Grigorij Mesežnikov	
Názorový a hodnotový profil slovenskej verejnosti v čase vzostupu extrémizmu	13
Zora Bútorová – Oľga Gyárfášová	
Extrémizmus očami verejnosti	27
Zora Bútorová	
Mladí ľudia a negatívne prejavy v kyberpriestore	37
Marián Velšic	
Doslov	49
Autorky a autori	51

Predslov

Knižná publikácia *Zaostrené na extrémizmus* je záverečným výstupom rovnomeného projektu realizovaného Inštitútom pre verejné otázky v roku 2017.

Projekt sa skladal z výskumných, publikačných a vzdelávacích aktivít: zo série reprezentatívnych prieskumov verejnej mienky zameraných na zisťovanie názorov na rozmanité otázky súvisiace extrémizmom, z priebežne publikovaných analytických výstupov (autorských publicistických článkov a tlačových správ) a z verejných diskusií s občanmi na rôznych miestach Slovenska.

Vydaním tejto publikácie Inštitút pre verejné otázky pokračuje v analytickom hodnotení spoločensko-politických faktorov ovplyvňujúcich kvalitu demokracie a jej dlhodobú udržateľnosť v kontexte doterajších a novovznikajúcich výziev – vnútorných, ako aj vonkajších.

Realizáciu projektu, v rámci ktorého Inštitút pre verejné otázky vydáva túto publikáciu, podporilo Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky v rámci v rámci dotačného programu na presadzovanie, podporu a ochranu ľudských práv a slobôd a na predchádzanie všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie. Vydanie publikácie podporila aj Nadácia Konrada Adenauera a Taipeijská reprezentačná kancelária v Bratislave.

Inštitút pre verejné otázky vyjadruje poďakovanie hlavnému donorovi i dvom ďalším organizáciám, ktoré podporili projekt. Aj vďaka tejto podpore má slovenská verejnosť možnosť oboznámiť sa s aktuálnymi výskumnými zisteniami a s ich analytickým spracovaním.

Spoločenský a politický kontext extrémizmu na Slovensku

GRIGORIJ MESEŽNIKOV

Problém extrémizmu v spoločnosti má viacero rozmerov: rozmer činnosti politických aktérov (strán, združení, jednotlivcov), rozmer názorov a ideologických preferencií občanov, rozmer verejnej debaty o spoločenských problémoch, ktoré s výskytom extrémizmu súvisia.

V posledných rokoch v politickom živote Slovenska dochádza k radikalizácii, ktorá je živnou pôdou pre extrémistické aktivity. Prejavuje sa vo viacerých líniiach, v rôznych kontextoch a s príspevom rôznych faktorov, tak vnútorných ako aj vonkajších.

Po prvé, niektorí zástupcovia mainstreamových politických síl radikalizujú svoju rétoriku v otázkach, ktoré súvisia so vzťahmi väčšinového obyvateľstva s menšinovými komunitami (etnickými, náboženskými a sexuálnymi, s migrantmi a utečencami, s príslušníkmi rôznych názorových skupín). V pozadí posilnenia radikálnych prvkov v činnosti mainstreamových politických strán je zrejma snaha o oslovenie širších vrstiev spoločnosti, o zvýšenie voličskej podpory a jej prostredníctvom aj o väčší vplyv na výkon moci. Jedným z problematických výsledkov radikalizácie politického mainstreamu je formovanie verejnej debaty spôsobom vytvárajúcim priaznivejšie prostredie pre nositeľov a šíriteľov netolerantných, agresívnych, resp. nenávistných postojov.

Po druhé, posilňujú sa radikálne, extrémistické a protisystémové politické sily. Tie sa po voľbách 2016 posunuli z pôvodnej marginálnej pozície, ktorú zaujímali v rokoch 2005 – 2015, keď sa prostredníctvom jedného politického subjektu pravicovo-extrémistického typu dostali do parlamentu a získali tým stabilnú platformu na šírenie svojej agendy.

Po tretie, zintenzívnilo sa šírenie diskurzívnych obsahov podporujúcich názorovú a politickú radikalizáciu, etnický nacionalizmus, rasizmus, antisemitizmus, odpor voči princípom liberálnej demokracie, súčasnému ústavnému zriadeniu Slovenskej republiky a jej prozápadnej zahraničnej a bezpečnostnej politike prostredníctvom moderných informačných technológií (najmä cez internet,

sociálne siete a „alternatívne“ médiá). Sociálne siete sa stali hlavným miestom, kde dochádza k tvorbe a koncentrácii týchto obsahov a ich distribúcií k recipientom a ďalším šíriteľom.

Po štvrté, v názoroch značnej časti obyvateľstva dochádza k posunom smerom ku xenofóbnejšiemu vnímaniu rôznych spoločenských skupín, predovšetkým menšinových spoločenstiev, k podpore izolacionistických, protizápadných a euroskeptických ideí.

Po piate, na zvýšenie miery politickej radikalizácie – tak časti obyvateľstva, ako aj politickej reprezentácie krajiny – aktívnejšie pôsobia špecifické externé faktory, predovšetkým príchod veľkého počtu afroázijských utečencov do Európy, ozbrojený konflikt medzi Ukrajinou a Ruskom na východe Ukrajiny, anexia Krymu Ruskom, vojenské angažovanie sa Ruska v Sýrii, hybridná vojna Ruska proti Západu, snahy o posilnenie vplyvu Ruskej federácie vo verejnom a politickom živote stredoeurópskych štátov vrátane Slovenska.

Po šieste, aktivizujú sa polovojenské skupiny, ktoré neskrývajú nesúhlas s ústavným zriadením a zahraničnou a bezpečnostnou politikou SR, inklinujú k použitiu násilia a prejavujú svoje postoje prostredníctvom verejných prezentácií vnútri krajiny, ako aj prostredníctvom expedícií svojich členov do iných štátov (napríklad na východ Ukrajiny) na účasť v ozbrojených akciách.

Uvedené prejavy radikalizácie s dopadom na stranícku politiku a na názory obyvateľstva sú výzvou pre demokratické politické sily a štátne inštitúcie SR. Táto výzva spočíva predovšetkým v nevyhnutnosti sfunkčniť systém ochrany demokratického režimu pred nebezpečenstvom jeho zámerného oslabovania (alebo potenciálneho odstránenia) v dôsledku činnosti extrémistických síl, vo vytvorení a pôsobení širšieho spoločenského systému informačných, vzdelávacích a advokačných aktivít zameraných na zníženie miery radikalizácie určitých skupín obyvateľstva a pôsobiacich ako protiváha voči šíreniu predstáv odporujúcich princípom demokracie, rovnosti občanov pred zákonom bez ohľadu na ich etnické,

rasové, náboženské a iné identitné charakteristiky, ako protiváha aktivít spochybňujúcich existujúci systém ochrany a dodržiavania ľudských práv a občianskych slobôd.

Na základe vyhodnotenia trendov a udalostí, ktoré sa odohrali v politickom živote krajiny v období po parlamentných voľbách 2016, možno formulovať nasledujúce závery.

Činnosť pravicovo-extrémistického subjektu, ktorý získal status parlamentnej strany, opakovane potvrdzovala, že ĽSNS je politickou silou, ktorej programový a ideový profil je v rozpore s princípmi, na akých je založený systém liberálnej demokracie. K podobnému záveru dospel aj generálny prokurátor SR Jaromír Čížnár, ktorý sa v máji 2017 obrátil na Najvyšší súd SR. Vo svojom podaní generálny prokurátor navrhol, aby Najvyšší súd rozpustil stranu Kotleba – ĽSNS. Po podaní návrhu generálna prokuratúra informovala, že „vyhodnotenie rozsiahlych zadovážených podkladov ukázalo, že politická strana Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko ako extrémistická politická strana s fašistickými tendenciami svojím programom a činnosťou porušuje Ústavu Slovenskej republiky, zákony a medzinárodné zmluvy. Podľa názoru prokuratúry cieľom tejto politickej strany je odstránenie súčasného demokratického systému v Slovenskej republike“.¹ Dôležitým kontextom podania generálneho prokurátora J. Čížnára je fakt, že v roku 2006 Najvyšší súd SR na návrh vtedajšieho generálneho prokurátora Dobroslava Trnku rozpustil iný politický subjekt, na čele ktorého stál terajší líder ĽSNS. Išlo o Slovenskú pospolitosť – Národnú stranu (SP-NS), ktorú založili osoby blízke M. Kotlebovi. Časť z nich sa angažovala pri založení ĽSNS v roku 2009 a v súčasnosti aktívne participuje na jej činnosti.

Vzhľadom na to, že väčšina parlamentných strán sa od volieb 2016 v prístupe k tejto strane pridržia metódy nespolupráce, jej vplyv na proces legislatívnej tvorby je minimálny. Ani jeden z návrhov predložených poslancami ĽSNS na prerokovanie NR SR nebol schválený. Jediným parlamentným subjektom, členovia ktorého podporujú legislatívne návrhy predkladané poslancami ĽSNS je hnutie Sme Rodina Borisa Kollára. Poslanci tohto hnutia

prostredníctvom celého svojho poslaneckého klubu podporili v rokoch 2016 – 2017 až na nepatrné výnimky všetky návrhy zákonov, ktoré predložili poslanci ĽSNS (vrátane niekoľkých návrhov na zmenu ústavy odporujúcich duchu parlamentnej demokracie, napríklad návrhu na faktické zrušenie kvóra pre platnosť referenda alebo zavedenie imperatívneho poslaneckého mandátu). Podporili tiež návrh, ktorým sa malo zaviesť povinné označenie slovenských mimovládnych organizácií získavajúcich prostriedky na realizáciu projektov aj zo zahraničia ako „zahraničných agentov“. Išlo o právnu normu otvorene nepriateľskú voči občianskej spoločnosti a nezlučiteľnú so základným rámcom členstva SR v EÚ.

V rokoch 2016 – 2017 parlamentná pravicovo-extrémistická strana dávala najavo svoj nesúhlas s pravidlami fungovania právneho štátu vytrvalou snahou nahradiť štátne orgány (napríklad políciu) vlastnými štruktúrami pod zámienkou nastolenia či udržania poriadku a zaistenia bezpečnosti občanov. Robila to spektakulárnym spôsobom, keď vypravovala do osobných vlakov (najmä na východnom Slovensku) svoje „poriadkové hliadky“. Tie tvorili jej členovia, resp. sympatizanti oblečení do tričiek so straníckym logom. Konala tak i napriek úsiliu štátnych inštitúcií zabrániť jej v tejto aktivite prostredníctvom legislatívnych úprav. Neprehliadnuteľné bolo protirómske zameranie tejto aktivity, keďže vychádzalo z typického naratívu ĽSNS o kriminogénnych Rómoch („Cigánoch“) spôsobujúcich problémy pre poriadkumilovné „biele“ obyvateľstvo dodržiavajúce zákony.

Podpora pravicovo-extrémistickej strany medzi obyvateľstvom SR sa po parlamentných voľbách 2016 skonsolidovala, čo svedčilo o formovaní pomerne pevného voličského jadra, ktorého príslušníci sa stotožňujú s pozíciami ĽSNS aj napriek negatívnej spoločenskej reakcii na viaceré jej postoje a kroky. O tejto kategórii občanov sa po uplynutí roka a pol po parlamentných voľbách dá hovoriť ako o informovaných voličoch, ktorí nemôžu na zdôvodnenie svojej podpory pre ĽSNS uvádzať napríklad nedostatok znalostí o jej programovom a ideovom profile, o jej návrhoch, o výrokoch jej popredných predstaviteľov, o charakteristikách

¹ Citované podľa: Mikušovič, Dušan: *Čížnár podal na Najvyšší súd podnet na zrušenie Kotlebovej ĽSNS* in: *Denník N*, 25. 5. 2017 (<https://dennikn.sk/775198/ciznar-podal-na-najvyssi-sud-podnet-na-zrusenie-kotlebovej-lsns/>).

Tabuľka 1: Vývoj volebných preferencií ĽSNS po parlamentných voľbách v marci 2016 (v %)

Voľby 3/16	5/16	6/16	8/16	9/16	11/16	12/16	1/17	2/17	4/17	6/17	7/17	9/17	10/17
8,0	8,9	8,4	8,9	8,3	8,4	8,8	10,2	10,4	10,1	10,9	9,1	10,4	10,1

Zdroj: Štatistický úrad SR (parlamentné voľby, marec 2016), agentúra FOCUS (máj 2016 – október 2017).

prisudzovaných tejto strane jej politickými a názorovými oponentmi.

Voličská podpora ĽSNS meraná prieskumami verejnej mienky sa udržiavala v rokoch 2016 – 2017 nad úrovňou jej volebného zisku, pričom od začiatku roka 2017 sa väčšinou pohybovala nad hranicou 10% rozhodnutých voličov (tabuľka 1).

Vo voľbách do orgánov krajských samospráv v novembri 2017 sa ĽSNS pokúšala premietnuť svoju stabilnú a konsolidovanú podporu do získania solídneho volebného výsledku a preniknutia do regionálnej úrovne straníckej politiky. Patrila k politickým subjektom, ktoré postavili najviac kandidátov na funkciu poslancov krajských zastupiteľstiev. Strana kandidovala zástupcov aj vo voľbách predsedov samosprávnych krajov (dohromady v šiestich krajoch) vrátane úradujúceho predsedu Banskobystrického kraja Mariana Kotlebu, lídra ĽSNS.

Prehľad o počtoch kandidátov za ĽSNS v krajských voľbách 2017 v porovnaní s počtom kandidátov iných politických subjektov, ako aj s počtom jej kandidátov v krajských voľbách v roku 2013 obsahuje tabuľka 2.

Pokus ĽSNS o masívny prienik na regionálnu úroveň politiky na jeseň 2017 zlyhal. Líder strany M. Kotleba nezískal dostatočný počet hlasov na znovuzvolenie za predsedu Banskobystrického kraja. Do krajských zastupiteľstiev sa dostali iba dvaja zástupcovia ĽSNS – predseda M. Kotleba a podpredseda M. Uhrík.

Neúspech ĽSNS v krajských voľbách 2017 súvisel s dvoma vzájomne previazanými faktormi. Prvým bolo uplatnenie väčšinového systému pri spočítavaní hlasov a prideľovaní mandátov v okrskoch so stanoveným počtom volených poslancov. Tento systém favorizuje kandidátov silnejších strán (napríklad Smeru-SD, ktorý má najvyššiu volebnú podporu na celoštátnej úrovni a SMK, ktorá má silné elektorátne pozície v dvoch krajoch – v Trnavskom a Nitrianskom) alebo kandidátov širších straníckych koalícií (v prípade krajských volieb 2017 išlo o stredopravé koalície za účasti SaS, OĽaNO, KDH, Nova a OKS). Tento faktor by však sám o sebe nemusel stačiť na zabránenie masívnemu prieniku pravicovo-extrémistického subjektu do regionálnej straníckej politiky. Na to musela byť

Tabuľka 2: Kandidáti ĽSNS a iných politických strán v krajských voľbách 2017

Kraj	Počet mandátov v krajskom zastupiteľstve	Počet kandidátov ĽSNS v roku 2017	Počet kandidátov ĽSNS v roku 2013	Počet kandidátov vládnych strán (Smer-SD, SNS, Most-Híd) v roku 2017	Počet kandidátov opozičných strán (SaS, OĽaNO, KDH, SMK, OKS, Sme Rodina atď.) v roku 2017
Bratislava	50	45	8	88	68
Trnava	40	30	0	46	49
Nitra	54	43	1	54	44
Trenčín	47	37	3	61	48
Žilina	57	48	3	104	64
Banská Bystrica	49	42	15	90	51
Košice	57	43	9	101	57
Prešov	62	47	6	150	69
Spolu	416	335	45	694	450

Zdroj: Denník N, 8. 10. 2017.

splnená aj druhá podmienka: mobilizácia elektorátu demokratických politických subjektov. Dosiahla sa nielen vďaka zvýšenej aktivite týchto strán, ale aj vďaka pôsobeniu rozličných občianskych iniciatív, ktoré upozorňovali na riziká spojené s posilnením pozícií protisystémových síl, s rastom nacionalizmu a rasizmu, so šírením netolerantnosti a nenávisti.

Aktivisti týchto iniciatív (napríklad iniciatívy Zabudnuté Slovensko, ale aj niektorých ďalších) navštevovali rôzne lokality na území SR a na otvorených diskusných podujatiach za účasti občanov debatovali o aktuálnych problémoch slovenskej spoločnosti, o súčasnej medzinárodnej politike, o historických udalostiach (vrátane tých tragických, spôsobených totalitnými režimami). Upozorňovali na to, že politický extrémizmus narúša podmienky na pokojné spolunažívanie rôznych skupín občanov a poukazovali na to, ako by sa mali voči extrémistom správať demokratickí politici a zástupcovia štátnych inštitúcií. Na niektorých z týchto verejných diskusií boli prítomní členovia a sympatizanti ĽSNS, takže občania mali možnosť zažiť názorovú konfrontáciu medzi nimi a demokratickými aktivistami a niekedy sa aj stať aktérmi tejto konfrontácie.

Významnú úlohu v mobilizácii demokratického voličstva zohrávali médiá, ktoré vo svojich spravodajských materiáloch a komentároch poukazovali na charakteristiky politickej línie ĽSNS a jej ideologického zázemia, na celkové smerovanie činnosti tejto strany a konkrétne kroky jej popredných predstaviteľov a členov, na skúsenosti s výkonom moci v Banskobystrickom kraji od roku 2013, keď do funkcie jeho predsedu bol zvolený M. Kotleba. Prodemokratický a protiextrémistický odkaz obsahovali zverejňované postoje mienkotvorných osobností spoločenského, akademického, kultúrneho, umeleckého a športového života.

Výsledok ĽSNS v krajských voľbách bol jej zjavným neúspechom, ktorý túto stranu politicky oslabil a zúžil priestor na jej pôsobenie v orgánoch verejnej moci. Avšak z hľadiska volebného zisku v absolútnom vyjadrení počtu hlasov sa tejto strane podarilo osloviť také množstvo voličov, ktoré jej dáva predpoklady, aby získala v ďalších

parlamentných voľbách² počet hlasov porovnateľný alebo dokonca prevyšujúci jej zisk v parlamentných voľbách 2016.

Pôsobenie M. Kotlebu vo funkcii župana bolo témou viacerých kritických príspevkov v celoštátnych a regionálnych médiách, na sociálnych médiách a sieťach. Médiá zverejňovali informácie o faktoch stranického klientelizmu, rodinkárstva a zjavnej netransparentnosti pri realizácii jednotlivých projektov, o reštriktívnom prístupe k niektorým kultúrnym inštitúciám, ktorý sa prejavoval odmietnutím ich podpory z krajského rozpočtu pod zámienkou ideologickej nevhodnosti ich tvorby (t. j. nesúlady s nacionalistickým krédom ĽSNS), o zavedení praxe obmedzujúcej prístup občanov ku krajskej administratíve. Na úrade BBSK totiž pôsobila strážna služba s insígniami ĽSNS, ktorej príslušníci svojím vzhľadom, ale aj správaním odrádzali občanov od zámeru obrátiť sa na úrad so svojimi žiadosťami alebo sťažnosťami. Boli medializované aj informácie o neschopnosti úradu BBSK pod vedením župana M. Kotlebu využívať prostriedky z fondov EÚ na realizáciu projektov regionálneho rozvoja, pričom na začiatku funkčného obdobia sa táto neschopnosť zdôvodňovala zámerom vzdať sa týchto prostriedkov z principiálnych dôvodov odmietnutia EÚ ako inštitúcie škodlivej pre Slovensko. Médiá zverejňovali informácie o atmosfére neistoty až strachu z možných postihov, ktorá zavládla v organizáciách v pôsobnosti krajskej samosprávy po prevzatí úradu župana M. Kotlebom.

Postoje ĽSNS v oblasti zahraničnej a bezpečnostnej politiky a v otázkach súvisiacich s účasťou SR na procese európskej integrácie svedčia o zásadnom nesúlade s prioritami štátnej zahraničnej politiky SR – s jej politikou v oblasti vonkajšej bezpečnosti a obrany, ako aj s pozíciami týkajúcimi sa členstva SR v EÚ. Strana iniciovala dve petičné akcie – za vyhlásenie referenda o vystúpení SR z Európskej únie a za vyhlásenie referenda o vystúpení SR z NATO. Stala sa hlavným hovorcom protieurópskych a protiatlantických síl v krajine. V hodnoteniach udalostí na medzinárodnej scéne sa jednoznačne prikláňala k podpore zahraničnej politiky Ruskej federácie a stavala sa proti

² Tento odhad platí za predpokladu, že sa v budúcich parlamentných voľbách dosiahne dvojnásobná volebná účasť (60 %) v porovnaní s krajskými voľbami (30%).

zahraničnopolitickým aktivitám krajín demokratického Západu a ich integračných a obranných zoskupení. Aj v tejto oblasti demonštrovala ĽSNS svoj protisystémový charakter.

Po voľbách 2016 sa v komunikácii predstaviteľov ĽSNS s verejnosťou popri častej protirómskej rétorike zreteľne posilnili prvky antisemitizmu, najmä v kontexte náboženskej nevraživosti, protižidovských historických stereotypov a tradičných konšpiračných predstáv. Poslanec ĽSNS Stanislav Mizík v januári 2017 zaútočil na prezidenta Andreja Kisku za to, že hlava štátu vyznamenala za úspechy v odbornej a spoločenskej činnosti osoby židovského pôvodu. Na FB stránke krajskej organizácie Bratislavského kraja poslanec S. Mizík uviedol: „Občan Kiska, toho času zhodou nešťastných okolností prezident SR, odovzdal Rad Ľudovíta Štúra I. triedy Ivanovi Kamencovi, ... ktorý sám v rozhovore priznal, že je Žid“, „Rad Ľudovíta Štúra II. triedy Eve Mosnákovej, Židovke“ a „Rad bieleho dvojkríža II. triedy českému režisérovi židovského pôvodu Jurajovi Herzovi“. Podľa S. Mizíka „udeľovanie štátnych vyznamenaní Kiskom otočilo zdravý rozum hore nohami. Z histórie vieme, že slovenskí veľikáni Ľudovít Štúr, Michal Miloslav Hodža, Svetozár Hurban Vajanský mali negatívny vzťah

ku Židom kvôli ožobračovaniu slovenského národa, úžerníctvu a tiež aj kvôli náboženským otázkam“.³ V septembri 2017 sa M. Kotleba vo vysielaní internetového rádia Infovojna odvolával na známy antisemitský podvrh, tzv. Protokoly sionských mudrcov, ktoré uvádzal ako návod na vysvetlenie súčasného vývoja v Európe. Tvrdil, že „porovnaním súčasného stavu a textu knižky bude človek veľmi jednoducho vedieť, kde sa dnes nachádzame a čo nás asi čaká“.⁴

Tak ako v minulosti, aj po svojom zvolení do parlamentu je ĽSNS stranou hlásiacou sa k ideovému a politickému odkazu fašistického vojnového štátu z rokov 1939–1945. Jej predstavitelia to otvorene a opakovane dávajú najavo pri rôznych príležitostiach, napríklad na spomienkových podujatiach venovaných historickým udalostiam alebo na diskusiách o rôznych modeloch usporiadania spoločnosti. Adorujú režim na čele s Jozefom Tísom a očierňujú protifašistické Slovenské národné povstanie (SNP) v roku 1944. Týmto postojom ĽSNS popiera protifašistickú tradíciu súčasnej Slovenskej republiky, ktorá je právnou pokračovateľkou Československa (nie vojnového slovenského štátu) a výročie SNP má zaradené medzi štátne sviatky.

³ Kysel, Tomáš: *Poslancovi ĽSNS preháňajú významy pre „Židov“ aj ženu, ktorá prežila holokaust* in: Aktuality, 12. 1. 2017 (www.aktuality.sk/clanok/406140/poslancovi-lsns-prekazaju-vyznamenania-pre-zidov-aj-zenu-ktora-prezila-holokaust/).

⁴ Šnidl, Vladimír: *Kotleba poradil ľuďom čítať Protokoly sionských mudrcov, podvrh o židovskom sprisahaní* in: Denník N, 5. 9. 2017 (<https://dennikn.sk/871210/kotleba-poradil-ludom-citat-protokoly-sionskych-mudrcov-podvrh-o-zidovskom-spiknuti/>).

Názorový a hodnotový profil slovenskej verejnosti v čase vzostupu extrémizmu

ZORA BÚTOROVÁ – OLGA GYÁRFÁŠOVÁ

1. Základné parametre politickej klímy po voľbách 2016

Bezprostredne po parlamentných voľbách 2016, ktoré priniesli azda najväčší šok v podobe volebného úspechu pravicovo-extrémistickej ĽSNS, zavládla v spoločnosti značne pesimistická atmosféra. Podľa reprezentatívneho výskumu Inštitútu pre verejné otázky v júni 2016 iba približne tretina občanov zastávala názor, že spoločnosť sa ubera správnym smerom (34 %), kým trojpätinová väčšina (62 %) bola presvedčená o opaku.⁵ Pesimistický pohľad prevažoval vo všetkých sociálno-demografických skupinách: medzi ženami i mužmi; ľuďmi všetkých generácií, no najmä medzi mladými; medzi ľuďmi rozličného vzdelania či ekonomického postavenia, ako aj medzi nezamestnanými; medzi občanmi slovenskej i maďarskej národnosti; medzi obyvateľmi malých obcí i veľkých miest.

Nová koalíčná vláda vzbudzovala dôveru iba v tretine občanov, kým takmer dve tretiny jej nedôverovali (35 % : 63 %). Ani zloženie parlamentu po voľbách 2016 neprinieslo zvýšenie jeho dôveryhodnosti v očiach občanov (35 % : 62 %). Nový parlament začal svoje pôsobenie s nižšími pozitívnymi očakávaniami občanov ako parlament, ktorý sa ustanovil po voľbách 2006 či 2012. Vládu Slovenskej republiky i Národnú radu SR občania pokladali za menej dôveryhodné ako Európsku úniu a NATO. Podobne ako pred parlamentnými voľbami, ostala aj po nich najdôveryhodnejšou vrcholovou politickou inštitúciou hlava štátu (66 % dôverujúcich : 32 % nedôverujúcich).

Výskum z júna 2016 ďalej ukázal, že zdrojom tohto pesimizmu a nedôvery občanov je nespokojnosť z pretrvávania chronických problémov, ako aj vedomie nových ohrození, ktoré priniesol aktuálny spoločensko-politický vývoj (tabuľka 3).

Tabuľka 3: „Na vývoj na Slovensku v poslednom období majú ľudia rozličné názory. Aký je Váš názor na nasledujúce skutočnosti?“ (v %)

	Znepokojuje ma to, nie je to v poriadku	Neznepokojuje ma to	Nezaregistroval/a som to + neviem
Korupcia, klientelizmus a rozkrádanie verejného majetku	88	9	3
Nízka úroveň zdravotnej starostlivosti na Slovensku	86	10	4
Možnosť príchodu väčšieho množstva imigrantov na Slovensko	75	19	6
Zanedbávanie a neriešenie problémov vo vašom regióne	69	21	10
Zaostávanie nášho školstva a vzdelávania	69	21	9
Nástup extrémistov a rozširovanie ich vplyvu	68	21	11
Pretrvávajúce problémy v spolunažívaní Rómov a Nerómov	66	25	9
Ťažkosti Európskej únie pri zvládaní súčasných kríz	65	27	8
Šírenie nenávisťi, netolerancie a konšpiračných teórií prostredníctvom sociálnych sietí	54	27	19
Mocenská rozpínavosť Putinovho Ruska	31	42	27

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2016.

⁵ Bližšie k výskumu pozri Bútorová, Zora: *Občianska participácia a mimovládne neziskové organizácie očami verejnosti*. In: Mesežnikov, Grigorij – Strečanský, Boris (ed.): *Občianska spoločnosť na Slovensku. Krízy, križovatky, výzvy*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky a Konrad Adenauer Stiftung 2017 (http://www.ivo.sk/buxus/docs/publikacie/subory/Obcianska_Spolocnost_na_Slovensku.pdf).

V rebríčku znepokojení zaujímali v tom čase najvyššiu pozíciu tri problémy. Korupcia trápila 88 % respondentov. Pozoruhodná je skutočnosť, že fenomén korupcie, klientelizmu a rozkrádania verejného majetku znepokojoval približne deväť z desiatich prívržencov všetkých politických strán, bez ohľadu na to, či ide o strany vládne alebo opozičné. Podobne masívne a univerzálne bolo aj kritické vnímanie úrovne zdravotnej starostlivosti (86 %). Až tri štvrtiny občanov (75 %) ďalej znepokojovala možnosť príchodu väčšieho množstva migrantov na Slovensku – a žiada sa poznamenať, že o takéto vystupňovanie obáv verejnosti sa významne pričínili predstavitelia väčšiny parlamentných strán.

Na ďalších dvoch priečkach sa umiestnili chronicky dlhodobé prítomné problémy: 69 % respondentov trápilo zaostávanie a neriešenie problémov v ich regióne a rovnakých 69 % kritizovalo zaostávanie nášho školstva a vzdelávania.

S volebným úspechom ĽSNS však nadobudol jasné kontúry aj nový zdroj znepokojenia – nástup politických extrémistov a rozširovanie ich vplyvu. Tento trend vyvolal obavy u 68 % občanov, kým 21 % nevidelo na to dôvod a 11 % takýto trend nezaregistrovalo. Tendenciu prižmurovať oči pred extrémizmom prejavili skôr mladší respondenti. Toto zistenie neprekvapuje, keď si uvedomíme, že práve táto veková skupina mala v elektoráte ĽSNS nadpriemerné zastúpenie.

Podobne neprekvapujú ani značné rozdiely v názoroch prívržencov politických strán (graf 1). Znepokojenie z extrémizmu prevažovalo medzi prívržen-

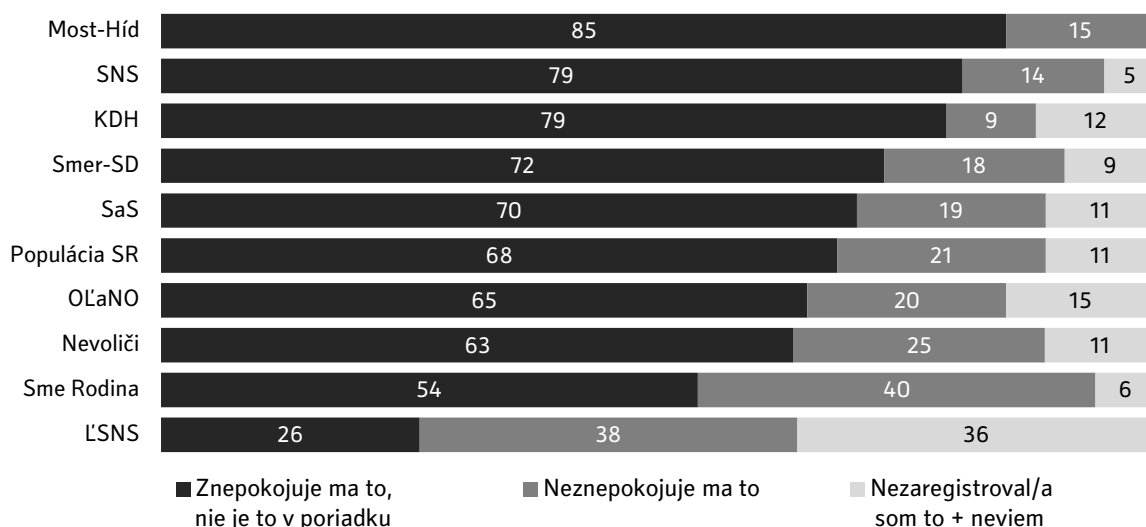
cami všetkých strán okrem ĽSNS – pravda, v rozdielnej miere: od najkritickejších prívržencov Mostu-Híd (85 %) až po najmenej znepokojených priaznivcov hnutia Sme Rodina (54 %). Samotní stúpenci ĽSNS toto riziko nevideli: že by nástup extrémistov mohol byť problém, pripúšťalo iba 26 %, zatiaľ čo 38 % žiadne znepokojenie nepociťovalo a ďalších 36 % existenciu takéhoto trendu popieralo.

Značne rozšírená bola aj frustrácia z napätého spolunažívania Rómov a Nerómov (66 %), ktorá bola rozložená rovnomerne bez ohľadu na rozdielne pohlavie, vek, vzdelanie či národnosť respondentov. Prevažne kritický pohľad prívržencov všetkých politických strán svedčí o tom, že naliehavosť tohto problému si uvedomujú aj ľudia, ktorí nie sú podporovateľmi ĽSNS a nestotožňujú sa s predstavami tejto strany o jeho radikálnom riešení.

Až 65 % respondentov vyslovilo obavy z toho, či dokáže Európska únia, do ktorej ešte prednedávnom vkladali veľké nádeje, zvládnuť krízy, ktorým je vystavená. Túto otázku si častejšie dávali vzdelanejší ľudia, ako aj ľudia v strednom a staršom strednom veku, na rozdiel od ľahostajnejšej najmladšej generácie. Na druhej strane mocenská rozpínanosť Ruska nechávala väčšinu respondentov ľahostajnými: znepokojená možnými následkami aj pre vývoj na Slovensku bola necelá tretina respondentov (31 %).

Novým fenoménom globálneho charakteru, ktorý zasiahol aj Slovensko, je šírenie nenávisti,

Graf 1: Názory na nástup extrémistov a rozširovanie ich vplyvu (podľa prívržencov politických strán – v %)

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2016.

netolerancie a konšpiračných teórií prostredníctvom sociálnych sietí. Tento trend označilo za rizikový 54 % respondentov. Ako sa dalo očakávať, politické preferencie boli štatisticky významným a silným faktorom: vydělili spomedzi ostatných strán prívržencov ĽSNS, z ktorých existenciu tohto rizika pripustilo iba 34 %.

Tolko v skratke k „bodu nula“ – k atmosfére bezprostredne po voľbách 2016. Pozrime sa teraz, ako sa vyvinula politická klíma na Slovensku po prvom roku vládnutia koalície Smer-SD – SNS – Most-Híd.

Viaceré výskumy z leta 2017 zdokumentovali, že v politickej klíme nenastal pozitívny obrat. Vo verejnosti naďalej prevažoval pesimizmus, frustrácia, sklamanie a značne rozšírené bolo aj presvedčenie o nemožnosti zmeniť situáciu k lepšiemu.

Podľa výskumu Inštitútu pre verejné otázky z augusta 2017⁶ dve tretiny obyvateľov zastávali názor, že Slovensko sa uberá nesprávnym smerom. Kritický pohľad prevažoval vo všetkých sociálno-demografických skupinách a medzi prívržencami všetkých politických strán okrem Smeru-SD (tabuľka 4).

Tabuľka 4: „Uberá sa slovenská spoločnosť správnym, alebo nesprávnym smerom?“ (podľa prívržencov politických strán – v %)

	Správnym smerom	Nesprávnym smerom	Neviem
Smer-SD	41	42	17
Most-Híd	38	55	6
SNS	37	56	7
KDH	23	65	12
Populácia SR	22	66	12
Nevoliči	19	65	16
SaS	16	73	11
Sme Rodina	16	74	10
ĽSNS	12	83	6
OLaNO	11	78	11

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, august 2017.

Väčšina občanov sa prikláňala ku kritickému hodnoteniu politickej aj ekonomickej situácie v krajine: na štvorbodovej škále, kde 1 = najlepšie hodnotenie a 4 = najkritickejšie hodnotenie prisúdili politickej situácii priemernú známku 3,2 a ekonomickej situácii známku 3,1.

Medzi ľuďmi bolo značne rozšírené sklamanie, že ako kritérium sociálneho vzostupu sa v spoločnosti neuplatňuje princíp výkonu. Názor, že „po roku 1989 pribudli u nás príležitosti pre nadaných a pracovitých ľudí“, zastávala necelá polovica respondentov.

Ešte menej, iba 37 % respondentov bolo presvedčených, že na Slovensku sa dodržiavajú občianske práva. Kritické hodnotenie dominovalo vo všetkých sociálnych skupinách. Je symptomatické, že jedinou stranou, ktorej prívrženci vyjadrili prevažujúcu spokojnosť s dodržiavaním občianskych práv, bol vládny Smer-SD.

V priebehu roka, ktorý uplynul od parlamentných volieb, sa nepodarilo dosiahnuť zvýšenie dôvery občanov voči kľúčovým politickým inštitúciám, najmä voči politickým stranám, parlamentu a vláde. Naďalej platí, že slovenský parlament a vláda sú pre občanov menej dôveryhodné ako Európsky parlament a Európska komisia (tabuľka 5). Nepodarilo sa zvýšiť ani mimoriadne nízku dôveryhodnosť súdnictva, čo predstavuje isté špecifikum oproti ostatným krajinám Vyšehradskej štvorky. Výnimku medzi vrcholovými politickými inštitúciami naďalej tvorí prezident, ktorý požíva dôveru väčšiny občanov.

Tabuľka 5: Dôvera občanov SR voči inštitúciám (priemerné hodnoty, 1=úplná dôvera, 4=úplná nedôvera)

	Slovensko	Priemer za krajiny V4
Hasiči	1,35	1,36
Verejné médiá	2,32	2,72
Prezident SR	2,53	2,62
Miestna samospráva	2,59	2,45
Polícia	2,61	2,38
Európska komisia	2,88	2,71
Mimovládne organizácie	2,90	2,62
Európsky parlament	2,91	2,75
Cirkev	2,95	3,01
Súdy	3,00	2,70
Národná rada SR	3,09	3,11
Vláda SR	3,14	3,10
Politické strany	3,40	3,32

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, august 2017.

⁶ Ide o komparatívny výskum *Posilňovanie občianstva v krajinách V4*, uskutočnený na základe spolupráce Inštitútu pre verejné otázky, agentúry STEM Praha, Instytutu spraw publicznych Varšava a Political Capital Institute Budapest (www.ivo.sk/8055).

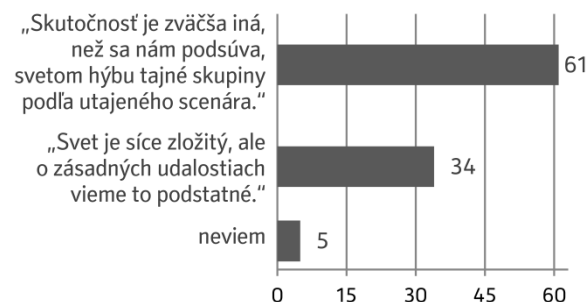
Kritické hodnotenie politickej situácie a nízka dôvera k politickým inštitúciám sa kombinujú so značne rozšírenou skepsou, či má zmysel angažovať sa v politike. Až 51 % respondentov neverilo, že „za dnešného režimu môže každý verejne vyjadriť svoj názor a aspoň trochu prispieť k riešeniu problémov“. Podobne 50 % respondentov vyjadrilo strach pred aktívnou participáciou na politickom dianí: „lepšie je neangažovať sa v politike, lebo človek by si mohol popáliť prsty“. V postojoch ľudí k politike je silne prítomný syndróm občianskej bezmocnosti: až 83 % respondentov súhlasilo s alibistickým názorom, že „politici majú v rukách všetku moc a obyčajný človek je celkom bezmocný“. Takéto postoje sa premietajú do zníženého záujmu jednotlivcov aktívne sa zapájať do verejného života a uplatňovať svoj vplyv.

Pravda, dôležitým predpokladom účinnej politickej participácie občanov je aj ich záujem o verejné dianie a schopnosť orientovať sa v ňom. Sociologické výskumy na Slovensku už dlhší čas signalizujú opadávanie takéhoto záujmu.⁷ Tento negatívny trend umocňuje aj značne rozšírené vedomie nedostatočnej orientácie v politike. Diskrepancia medzi záujmom o politiku a schopnosťou orientovať sa v nej sa prejavuje vo všetkých krajinách V4, pričom najťažšie pre ľudí je orientovať sa v dianí na medzinárodnej či globálnej aréne. To v plnej miere platí aj pre Slovensko.⁸

Ako ukázal výskum Inštitútu pre verejné otázky v septembri 2017, prevažná väčšina slovenskej verejnosti je náchylná veriť rozličným konšpiračným teóriám o dianí vo svete. Ako ukazuje graf 2, iba tretina respondentov bola presvedčená, že o zásadných udalostiach vedia to podstatné. Takmer dvojnásobne početnejšia je skupina ľudí, ktorí si myslia, že sa im podsúvajú falošné interpretácie, zatiaľ čo v skutočnosti svetom hýbu mocné tajné skupiny podľa utajeného scenára.

Príklon ku konšpiračnému videniu sveta je univerzálne rozšírený vo všetkých sociálno-demografických prostrediach – medzi ženami i mužmi, ľuďmi rozličného veku a vzdelania, obyvateľmi všetkých regiónov Slovenska a obcí všetkých veľkostí.

Graf 2: Ktorý z dvojice výrokov je Vám bližší, ku ktorému sa prikláňate? (v %)

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, september 2017.

Na druhej strane sa však prejavujú štatisticky významné rozdiely v optike prívržencov politických strán (tabuľka 6). Jedinou stranou, ktorej prívrženci sa väčšinou neprikláňajú ku konšpiračnému videniu sveta, je Smer-SD. V ostatných stranách je však presvedčenie o možnosti dozvedieť sa pravdu o zásadných udalostiach vlastné iba menšej časti prívržencov. Najextrémnejšie sa prikláňajú ku konšpiračnému výkladu stúpenca ĽSNS (85 %). V ich blízkosti sa nachádzajú prívrženci vládnej SNS (71 %).

Tabuľka 6: „Ľudia majú rozličné názory na to, či občania dostávajú dobré informácie o svetových udalostiach, alebo či sú dôležité veci ľuďom zatajované. Ktorý z dvojice výrokov je Vám bližší, ku ktorému sa prikláňate?“ (% súhlasiacich s výrokom A alebo s výrokom B)

	A. „Svet je síce zložitý, ale o zásadných udalostiach vieme to podstatné.“	B. „Skutočnosť je zväčša iná, než sa nám podsúva, svetom hýbu mocné tajné skupiny podľa utajeného scenára.“
Smer-SD	48	49
OĽaNO	41	56
Most-Híd	39	59
KDH	39	52
SaS	39	58
Sme Rodina	38	60
Populácia SR	34	61
Nevoliči	29	62
SNS	25	71
ĽSNS	13	85

Poznámka: Zvyšok do 100 % tvoria odpovede „neviem“.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, september 2017.

⁷ Pozri Gyárfášová, Oľga: *To sladké slovo demokracia... Spokojnosť s demokraciou a politické odcudzenie na Slovensku*. In: Sociológia 47 (5), 2015; Bútorová, Zora: *Občianska participácia a mimovládne neziskové organizácie očami verejnosti*. In: Mesežnikov, Grigorij – Strečanský, Boris (ed.): *Občianska spoločnosť na Slovensku. Krízy, križovatky, výzvy*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky a Konrad Adenauer Stiftung 2017 (http://www.ivo.sk/buxus/docs//publikacie/subory/Obcianska_Spolocnost_na_Slovensku.pdf).

⁸ Bližšie pozri Bútorová, Zora: *Citizenship empowerment in Slovakia within the context of V4. Country report*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2017.

2. Postoj majority k menšinám

Podobne ako bezprostredne po voľbách, aj o rok neskôr, v auguste 2017 výskum Inštitútu pre verejné otázky potvrdil, že výrazná väčšina obyvateľov Slovenska pociťuje nedôveru k iným ľuďom: iba 19 % respondentov sa vyjadrilo, že ľuďom sa dá obvykle dôverovať, kým 89 % bolo názoru, že v styku s inými ľuďmi si človek nemôže byť obvykle alebo takmer nikdy istý.⁹

Zároveň sa táto mimoriadne nízka hladina všeobecnej dôvery v spoločnosti kombinuje s vysokým sociálnym dištancom voči menšinám predstavujúcim rozmanité vydania inakosti – etnickej, náboženskej, sexuálnej a ďalších.

Obzvlášť závažná je skutočnosť, že v poslednom období došlo v názoroch značnej časti obyvateľstva k posunu smerom ku xenofóbnejšiemu vnímaniu rôznych spoločenských skupín, k zvýrazneniu ich negatívnej stereotypizácie a etiketizácie, a teda aj k oslabeniu empatie a ústretovosti voči nim. Porovnanie sociálneho dištancu v septembri 2017 a v máji 2008 (tabuľka 7) ukazuje, že tento negatívny trend zasiahol vo väčšej či menšej miere postoj majority až k 13 z 15 skúmaných menšín. „Ušetrená“ bola iba maďarská menšina¹⁰ a ľudia s telesným postihnutím. Jedinou „útechou“ môže byť potvrdenie vysokého sociálneho dištancu verejnosti od extrémistov.

Uvedené posuny sú sčasti dôsledkom zmenenej politickej klímy, ktorá nastala na Slovensku – (hoci nie na základe osobnej skúsenosti obyvateľov Slovenska, ale iba v reakcii na dianie v zahraničí) pod vplyvom migračnej krízy, ako aj častejšie medializovaných prípadov teroristických útokov, spravidla spájaných s radikálnym islamom a ilegálnymi migrantmi. Na tieto udalosti reagovala väčšina slovenských politikov verbálnym odmietnutím tzv. politickej korektnosti ako prejavu nezdravej spoločenskej pretvárk, čo im otvorilo cestu k hlásaniu protimenšinových predsudkov a k podnecovaniu strachu a odporu voči imigrantom – samozrejme, v mene ochrany domáceho obyvateľstva, jeho kultúry a bezpečia. Tým možno vysvetliť nebývalý nárast sociálneho dištancu – napríklad v prípade moslimskej rodiny o neuveriteľných 41 percentuál-

nych bodov, v prípade rodiny prisťahovalcov z menej vyspelých krajín o 38 bodov a v prípade ázijskej či černošskej rodiny o 21, resp. 22 bodov.

Takmer trojnásobný nárast sociálneho dištancu voči židom je nesporne výsledkom intenzívneho šírenia antisemitizmu na sociálnych sieťach, najmä v réžii ĽSNS.¹¹

Zásadne – o 20 a viac percentuálnych bodov – sa však zvýšil aj sociálny dištanc majority voči ľuďom s menšinovou sexuálnou orientáciou, čo možno zrejme pripísať vplyvu hostilnej rétoriky voči LGBTI, ktorá sa rozvinula v súvislosti s tzv. referendum na ochranu rodiny v roku 2015. Referendum síce napokon s presadením diskriminačnej legislatívy neuspelo, ale malo za následok posilnenie homofóbnych predsudkov v spoločnosti – vrátane posilnenia zábran a obáv politikov pred prijatím zákonov na zlepšenie postavenia tejto diskriminovanej menšiny.

Tabuľka 7: „Predstavte si, že by sa do Vášho susedstva nasťahovala osoba, resp. osoby patriace do nasledujúcich skupín. Prekážali by vám v susedstve, alebo nie?“ (% odpovedí „prekážali by mi“)

	2008	2017
Extrémista*	82	84
Rómska rodina	70	79
Moslimská rodina	32	73
Rodina prisťahovalcov z menej rozvinutej krajiny	21	59
Gejský pár	34	54
Lesbický pár	25	48
Bisexuál	25	45
Ázijská rodina	22	43
Černošská rodina	21	43
Židovská rodina	11	30
Ukrajinská rodina	17	25
Dlhodobó nezamestnaný človek	11	23
Človek s mentálnym postihnutím	11	23
Maďarská rodina	17	18
Človek s telesným postihnutím	3	6

* V roku 2008 skinhead, neonacista.

Zdroj: IVO/COPART-KVSBK, máj 2008; Inštitút pre verejné otázky, september 2017.

⁹ Na Slovensku, podobne ako v Českej republike, je miera nedôvery k iným ľuďom vyššia ako v Maďarsku a najmä v Poľsku.

¹⁰ Protimaďarská karta sa na Slovensku „nenosí“ najmä od parlamentných volieb 2016, ktoré priviedli do vládnej koalície odvekých politických protivníkov – SNS a Most-Híd.

¹¹ O širších historických a spoločenských súvislostiach problematiky antisemitizmu na Slovensku pozri Mesežnikov, Grigorij: *Slovakia*. In: Barna, Ildikó – Félix, Anikó (Eds.): *Modern antisemitism in the Visegrád countries*. Budapest, Tom Lantos Institute 2017.

Ako ukázala analýza, sociálny dištanc voči menšinám je rozložený medzi sociálnymi skupinami s pozoruhodnou rovnomernosťou. Jediným výraznejším faktorom je vzdelanie: s rastúcim vzdelaním klesá dištanc voči LGBTI, ako aj voči Ukrajincom, černochoch a Ázijcom – nie však voči prisťahovalcom, ani moslimom, proti ktorým smeroval z politického a mediálneho prostredia najintenzívnejší tok negatívnych komentárov. Dôležité je taktiež zistenie, že aj postoje prívržencov politických strán k menšinám sú veľmi podobné. Rozdiely sa prejavujú iba v sociálnom dištanci voči gejgom, bisexuálom a lesbám. Tu sa od priemeru odlišujú väčšou ústretovosťou prívrženci SaS a naopak väčším dištancom priaznivci KDH.

Prívrženci ĽSNS sa od priemeru odlišujú iba v dvoch prípadoch: podstatne nižším dištancom voči extrémistom (čo svedčí o tom, že sa fakticky stoťujú s týmto označením) a vyšším dištancom od černochoch. Vo vzťahu k ostatným menšinám však zapadajú do mainstreamu.

3. Pálčivé spoločenské problémy očami verejnosti

Je všeobecne známe, že extrémizmu sa darí medzi ľuďmi, ktorí pociťujú zneistenie či frustráciu zo svojej životnej situácie, ale aj z neriešenia problémov, ktorí pokladajú za závažné. Na druhej strane aj nástup a rozvoj extrémizmu predstavuje súčasť problémovej situácie, ktorá môže občanov znepokojovať. Preto sme sa počas realizácie projektu „Zaostrené na extrémizmus“ v priebehu leta 2017 opakovane zisťovali, ako občania vnímajú pálčivé problémy, ktorými žije slovenská spoločnosť. Formulácia otázok v júli 2017 a v septembri 2017 sa síce mierne odlišovala¹²; analýza dát však ukázala, že respondenti si interpretovali znenie otázok vo veľmi podobnom duchu. Navyše sa v období medzi júlom a septembrom sa neodohrali nijaké udalosti, ktoré by mohli zásadne zmeniť verejnú percepciu spoločenských problémov. Preto odpovede uvádzame spolu v tabuľke 8.

Tabuľka 8: Závažnosť vybraných problémov očami verejnosti (hodnotenie na škále od 1 do 7, kde 1 znamená, že to nie je vôbec žiadny problém, resp. hrozba a 7 znamená, že je to veľmi znepokojujúci problém, resp. hrozba – v % a v priemernom hodnotení)

	„Je to veľký problém, resp. hrozba“ (známky 5+6+7)	Priemerné hodnotenie (1 až 7)
Odchod šikovných mladých ľudí zo Slovenska (za štúdiom a prácou)*	81	5,9
Pretrvávajúce problémy v spolunažívaní Rómov a Nerómov*	80	5,8
Terorizmus, teroristi, teroristické útoky	73	5,6
Nástup extrémistov a rozširovanie ich vplyvu*	71	5,5
Prehlbovanie sociálnych rozdielov v našej spoločnosti	70	5,4
Zotrúvanie R. Kaliňáka vo funkcii napriek podozreniam z klientelizmu a zo zneužívania moci*	62	5,3
Šírenie nenávisti a netolerancie prostredníctvom sociálnych sietí*	63	5,2
Stagnácia a úpadok nášho školstva	65	5,1
Prípadné víťazstvo Mariana Kotlebu v župných voľbách v Banskobystrickom kraji	56	4,8
Prípadné oslabenie Európskej únie	52	4,6
Informačná vojna, ktorú vedie Rusko proti krajinám EÚ vrátane Slovenska*	44	4,5
Pokračujúci konflikt medzi Ruskom a Ukrajinou	49	4,5
Možný rozpad vládnej koalície Smer – SNS – Most-Híd	37	3,9
Oslabenie demokracie v Poľsku a Maďarsku	34	3,9

Poznámka: * Údaje z júla 2017. Ostatné údaje sú zo septembra 2017.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, júl 2017 a september 2017.

¹² V júli sme sa obrátili na respondentov s otázkou: „Na vývoj na Slovensku majú ľudia rozličné názory. Do akej miery Vy osobne pokladáte za problém nasledujúce skutočnosti? Svoj názor vyjadrite sa na škále od 1 do 7, kde 1 znamená, že to nie je vôbec žiadny problém a 7 znamená, že je to veľký problém, veľmi vás to znepokojuje. Na hodnotenie môžete použiť aj stupne medzi 1 a 7.“ V septembri 2017 odpovedali respondenti na nasledujúcu otázku: „V súčasnosti sa veľa hovorí o rôznych skutočnostiach, ktoré môžu ohrozovať priaznivý vývoj na Slovensku. Vymenujem vám teraz niekoľko takýchto skutočností. Uvedte, do akej miery ich Vy osobne pokladáte za hrozbu. Svoj názor vyjadrite na škále od 1 do 7, kde 1 znamená, že to nie je vôbec žiadna hrozba a 7 znamená, že je to veľká hrozba pre priaznivý vývoj na Slovensku.“

Ako ukazujú tabuľka 8, priaznivý vývoj na Slovensku ohrozujú podľa občanov viaceré okolnosti domáceho i zahraničného charakteru. Výraznú väčšinu respondentov (81 %) znepokojuje odchod šikovných mladých ľudí zo Slovenska, ktorý sa namiesto získavania cenných poznatkov a skúseností neraz mení na definitívny odchod a prispieva tak k úniku mozgov. Za rovnako naliehavý – a dodajme, že aj chronický – problém pokladajú občania pretrvávajúce problémy v spolunažívaní Rómov a Nerómov (80 %). Na treťom mieste sa ocitol fenomén terorizmu, s ktorým síce zatiaľ Slováci nemajú bezprostredné skúsenosti, čo však neznamená, že by ich už samo pomyslenie nenapĺňalo pocitom ohrozenia (73 %).

Na štvrtnej pozícii sa umiestnil nástup extrémizmu a rozširovanie jeho vplyvu (71 %), ktorý s blížiacimi sa župnými voľbami nadobudol aj podobu obáv z konkrétnej čiastkovej hrozby – z opätovného víťazstva vtedajšieho župana Mariana Kotlebu (9. miesto – 56 %). So šírením extrémizmu úzko súvisí aj fenomén šírenia nenávisti a netolerance prostredníctvom sociálnych sietí (7. miesto – 63 % respondentov). Verejnej percepcii týchto troch fenoménov budeme venovať špeciálnu pozornosť v nasledujúcej kapitole.

Verejnosť veľmi kriticky vníma aj ďalšie fenomény celospoločenského a primárne vnútropolitického dosahu, ako je prehlbovanie sociálnych rozdielov v spoločnosti (5. miesto – 71 %); zotrvávanie ministra vnútra Roberta Kaliňáka vo funkcii napriek podozreniam z klientelizmu a zo zneužívania moci (6. miesto – 62 %) a stagnácia a úpadok nášho školstva (8. miesto – 65 %). S oveľa menšími obavami registrovali občania v lete 2017 eventualitu rozpadu vládnej koalície Smer-SD – SNS – Most-Híd, ktorou v lete otriasali vážne vecné a personálne nezhody (13. miesto – 37 %).

Ako najmenej závažné pociťujú obyvatelia Slovenska problémy a hrozby vonkajšieho charakteru – pravda, s výnimkou vyššie uvedeného strachu z terorizmu. Iba polovica respondentov sa obávala, že by priaznivý vývoj Slovenska mohlo ohroziť oslabenie Európskej únie (52 %). Ešte menšiu váhu ľudia pripisovali riziku, ktoré predstavuje veľmocenská expanzia Ruska: pokračujúci konflikt medzi Ruskom a Ukrajinou vnímalo ako hrozbu pre Slovensko 49 % respondentov a informačnú vojnu, ktorú Rusko vedie proti krajinám EÚ, iba 44 %.

Málo kritický postoj ľudí na Slovensku voči ruskej agresii na Ukrajinu i voči dezinformačnej kampani Ruska proti Západu nie je ničím novým. Aj bezprostredne po voľbách 2016 cítila znepokojenie z mocenskej rozpínavosti Ruska iba necelá tretina respondentov. Prejavuje sa tu tzv. geopolitická bezstarostnosť slovenskej populácie, ktorú opakovane zaznamenávali sociologické výskumy už od začiatku 90. rokov.¹³

O sebastrednosti slovenskej populácie svedčí aj skutočnosť, že si veľmi nevšímajú oslabenie demokracie v Maďarsku a Poľsku: iba 34 % respondentov sa domnievalo, že by nepriaznivá politická situácia u našich susedov mohla negatívne ovplyvniť aj na náš domáci vývoj.

4. Názory na členstvo Slovenska v Európskej únii a NATO

Z uvedených zistení o „geopolitickej bezstarostnosti“ občanov však nevyplýva, že by im bolo zahraničnopolitické ukotvenie Slovenska ľahostajné. Naopak: podľa výskumu Inštitútu pre verejné otázky z júna 2017 členstvo Slovenska v EÚ podporuje až 74 % dospelých obyvateľov Slovenska a s členstvom v Severoatlantickej aliancii súhlasí 58 % (tabuľka 9).¹⁴

Celkovo sa pre členstvo Slovenska v oboch medzinárodných zoskupeniach kladne vyslovilo 55 % opýtaných, pričom 22 % z tých, ktorí podporujú členstvo v EÚ, majú k NATO záporný postoj. Takáto diferencovaná percepcia slovenskej verejnosti vo vzťahu k integračným zoskupeniam pretrváva od predvstupových rokov.

Tabuľka 9: „Do akej miery súhlasíte alebo nesúhlasíte s členstvom Slovenska v Európskej únii/ v Severoatlantickej aliancii (NATO)?“ (v %)

	EÚ		NATO	
Rozhodne súhlasím	30	74	19	58
Skôr súhlasím	44		39	
Skôr nesúhlasím	15	23	23	36
Rozhodne nesúhlasím	8		13	
Neviem	4	3	6	6

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2017.

¹³ Porovnaj napríklad *Aktuálne problémy slovenskej spoločnosti – máj 1991*. Bratislava, Ústav pre sociálnu analýzu UK 1991; *Slovensko rok po: Cesty a križovatky nového štátu očami jeho obyvateľov*. Praha, SLON 1994.

¹⁴ Vysokú podporu slovenskej verejnosti pre členstvo v EÚ potvrdzujú aj iné výskumy. Napríklad v septembri 2016 podľa výskumu Globsec Policy Institute 51 % opýtaných považovalo členstvo v EÚ za dobrú vec, kým opačný názor zastávalo len 12 %. Podľa toho istého výskumu by v prípadnom referende o členstve v EÚ za zotrvanie hlasovalo až 68 % oprávnených voličov a len 18 % by bolo za opustenie EÚ. Podobnou otázkou výskum zisťoval aj vzťah k NATO; podľa očakávania bola podpora zotrvania v Aliancii o niečo nižšia ako v prípade EÚ, avšak takisto väčšinová (53 %).

Súhlas s členstvom v EÚ i NATO prevláda vo všetkých vekových i vzdelanostných kategóriách (tabuľka 10). Väčšinový súhlas s členstvom v oboch integračných zoskupeniach je aj medzi potenciálnymi voličmi všetkých relevantných politických strán s výnimkou ĽSNS. Medzi priaznivcami tejto strany, ktorá programovo členstvo Slovenska v EÚ i NATO odmieta, je pomer súhlasných a nesúhlasných názorov obrátený (členstvo v EÚ schvaľuje 46 % a odmieta 53 %; s členstvom v NATO je súhlasí 30 % a nesúhlasí až 66 %).

Na druhej strane najvyšší podiel zástancov členstva v EÚ je medzi voličmi SaS (95 %), KDH (85 %) a SNS (82 %). Elektorát SaS teda nenasleduje EÚ-kritickú pozíciu lídra tejto strany, ale naopak, jednoznačne podporuje členstvo v EÚ. Pozoruhodný je aj proeurópsky postoj stúpenčov SNS, ktorá v minulosti vyslovovala z nacionalistických, protizápadných pozícií značné výhrady voči integrácii. A hoci ani dnes nie je EÚ primárnou témou SNS, jej prívrženci sú súčasťou prointegračného mainstreamu. Pokiaľ ide o prívržencov Smeru-SD, viditeľný posun premiéra Roberta Fica od protiimigrantskej rétoriky a ostrej kritiky „Bruselu“ v otázke realokácie utečencov k formulovaniu slovenskej ambície byť „v prvej lige“ Únie zjavne stabilizoval, resp. dokonca posilnil ich proeurópske nastavenie. To platí aj pre slovenskú verejnosť ako celok.

Tabuľka 10: „Do akej miery súhlasíte alebo nesúhlasíte s členstvom Slovenska v Európskej únii / v Severoatlantickej aliancii (NATO)?“ (% súhlasiacich)

		EÚ	NATO
Vek	18-24	73	60
	25-34	79	59
	35-44	77	62
	45-54	72	57
	55-64	72	54
	65+	69	56
Vzdelanie	základné	66	50
	stredné bez maturity	71	56
	stredné s maturitou	79	61
	vysokoškolské	75	64
Politické preferencie	SaS	95	85
	KDH	85	60
	SNS	82	56
	Most-Híd	80	53
	Smer-SD	77	62
	OĽaNO	74	59
	Sme Rodina	71	64
	ĽSNS	46	30

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2017.

Hoci z hľadiska verejnej mienky Slovensko vždy patrilo k eurooptimistickejšim krajinám, v minulých rokoch výskumy zaznamenali mierny pokles v niektorých základných ukazovateľoch (dôvera v EÚ; pozitívny imidž EÚ; presvedčenie, že EÚ je dobrá vec). Súčasná silná podpora pre členstvo v EÚ však môže byť i reakciou slovenskej verejnosti na turbulentný vývoj vo Veľkej Británii a Brexit, na väčšiu prítomnosť európskej agendy v slovenskom verejnom diskurze (debaty okolo možných scenárov budúceho vývoja). Môže byť aj prejavom vyhranenia sa proeurópskej časti verejnosti voči odmietavým postojom extrémistov. Kotlebova strana tak ostáva so svojimi názormi a petičnou iniciatívou na odchod z EÚ a NATO značne izolovaná nielen politicky, ale aj na úrovni postojov verejnosti.

Dôležitým zistením je väčšinová podpora slovenskej verejnosti aj pre členstvo Slovenska v NATO (58 % za, 36 % proti). Členstvo v NATO vždy predstavovalo pre verejnosť citlivejšiu tému. Výsledky však naznačujú, že v komunikácii s verejnosťou netreba obchádzať otázky plnenia našich záväzkov voči spojencom (napríklad nedávne vyslanie slovenských vojakov do Pobaltia či umiestnenie styčného veliteľstva NATO na Slovensku) s úmyslom nedráždiť predpokladaný protiatlantický sentiment. Práve naopak, otvorená a sebavedomá proatlantická komunikácia politikov môže posilniť pozitívnu identifikáciu občanov.

5. Predstavy verejnosti o spolupráci s inými krajinami

Popri štandardných zahraničnopolitických témach, ako je členstvo v EÚ a NATO či existencia vonkajších hrozieb, je dôležitá aj predstava verejnosti o okolnostiach spolupráce s inými krajinami. Vo výskume Inštitútu pre verejné otázky v septembri 2017 respondenti posudzovali dôležitosť troch takýchto okolností. Ku každej z nich sa vyjadrovali zvlášť, takže z miery prisudzovanej dôležitosti môžeme odvodiť isté priority slovenskej verejnosti.

Ako ukazuje tabuľka 11, v názoroch verejnosti dominuje pragmatické ekonomické uvažovanie – viac ako polovica respondentov uviedla, že rozhodujúcou okolnosťou je výhodnosť ekonomickej spolupráce pre Slovensko (55 %). S menším odstupom nasledujú spoločne zdieľané hodnoty a princípy (47 %). Za najmenej dôležitú bola označená jazyková a etnická blízkosť.

Tabuľka 11: „Slovenská republika má k niektorým krajinám bližšie vzťahy, k iným chladnejšie. Podľa Vášho názoru, do akej miery by mali byť pre spoluprácu Slovenska s inými krajinami dôležité nasledujúce okolnosti?“ (v %)

	Veľmi dôležité, rozhodujúce	Skôr dôležité ako nedôležité	Skôr nedôležité + vôbec nie dôležité
Výhodnosť ekonomickej spolupráce pre Slovensko	55	39	4
Spoločne zdieľané hodnoty a princípy (sloboda, demokracia, ľudské práva, právny štát)	47	46	6
Jazyková a etnická blízkosť	34	50	15

Poznámka: Zvyšok do 100 % tvoria odpovede „neviem“.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, september 2017.

Všimnime si teraz názory prívržencov politických strán. Ako vidieť z tabuľky 12, najvýraznejšími zástancami spolupráce na základe ekonomickej výhodnosti sú prívrženci OĽaNO a Mostu-Híd; spoločné hodnoty najviac akcentujú prívrženci strán Most-Híd a Sme Rodina; jazykovú a etnickú blízkosť opäť Most-Híd a OĽaNO. Prívrženci väčšiny politických strán vnímajú všetky tri okolnosti skôr kumulatívne, pričom rozdiely v ich dôležitosti nepokladajú za zásadné. Najdiferencovanejší prístup vyjadrili voliči SaS – v ich optike je rozdiel medzi ekonomickou výhodnosťou a kultúrnymi aspektmi najvýraznejší (62 % vz. 28 %), čo zrejme korešponduje s ich celkovým ekonomicko-pragmatickým nastavením.

Tabuľka 12: „Do akej miery by mali byť pre spoluprácu Slovenska s inými krajinami dôležité nasledujúce okolnosti?“ (% odpovedí „je to veľmi dôležité, rozhodujúce“ podľa prívržencov politických strán)

	Výhodnosť ekonomickej spolupráce	Spoločne vyznávané hodnoty a princípy	Jazyková a etnická blízkosť
OĽaNO	71	59	47
Most-Híd	69	62	49
SNS	65	54	38
SaS	62	47	28
Sme Rodina	59	60	35
Smer-SD	58	52	40
KDH	49	36	24
Nevoliči	42	34	28
ĽSNS	39	44	37

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, september 2017.

Pre prívržencov väčšiny politických strán je najvyššou prioritou ekonomická spolupráca. Výnimkou sú stúpenci ĽSNS, ktorí – možno na prvý pohľad paradoxne – zdôrazňujú na prvom mieste príbuznosť hodnôt a princípov. Jazyková a etnická blízkosť má u nich najbližšie k ďalším dvom princípom.

Uvedené zistenia vyvolávajú aj otázku širšieho kontextu zahraničnopolitických orientácií verejnosti. Tu sa môžeme oprieť aj o iné výskumy, napríklad výskum Globsec Policy Institute z februára 2016.¹⁵ V odpovedi na otázku, s ktorými krajinami by Slovensko malo mať najbližšie vzťahy, až dve tretiny respondentov uviedli Českú republiku. S väčším odstupom nasledovali tri susedné štáty – Rakúsko, Poľsko, Maďarsko – a v približne rovnakej miere Nemecko, ale aj Rusko. Pozoruhodné sú najmä dve zistenia: priaznivé postavenie Maďarska a Ruska.

Ak bolo Maďarsko ešte pred 10-15 rokmi slovenskou verejnosťou vnímané ako zdroj možného ohrozenia, dnes to už neplatí. Zlepšenie postojov súvisí najmä s ústupom protimaďarského nacionalizmu, ktorý sprevádzal vznik a prvé roky existencie samostatnej Slovenskej republiky pod autoritárskym vedením premiéra Vladimíra Mečiara, ale darilo sa mu aj počas prvej vlády Roberta Fica (2006–2010).

Druhým zaujímavým – i keď nie prekvapujúcim – výsledkom je pomerne silné umiestnenie Ruska. Ako krajinu, s ktorou by Slovensko malo mať blízke vzťahy, ho v spomínanom výskume uviedlo 29 % respondentov, podstatne viac než transatlantického partnera Slovenskej republiky, Spojené štáty.

¹⁵ Prieskum názorov slovenskej verejnosti na zahraničnopolitické, integračné a bezpečnostné otázky. K výsledkom prieskumu pozri napríklad: Šuplata, Milan: *Geopolitical confusion in Central Europe*, 2016 (<http://www.cepolicy.org/publications/geopolitical-confusion-central-europe>).

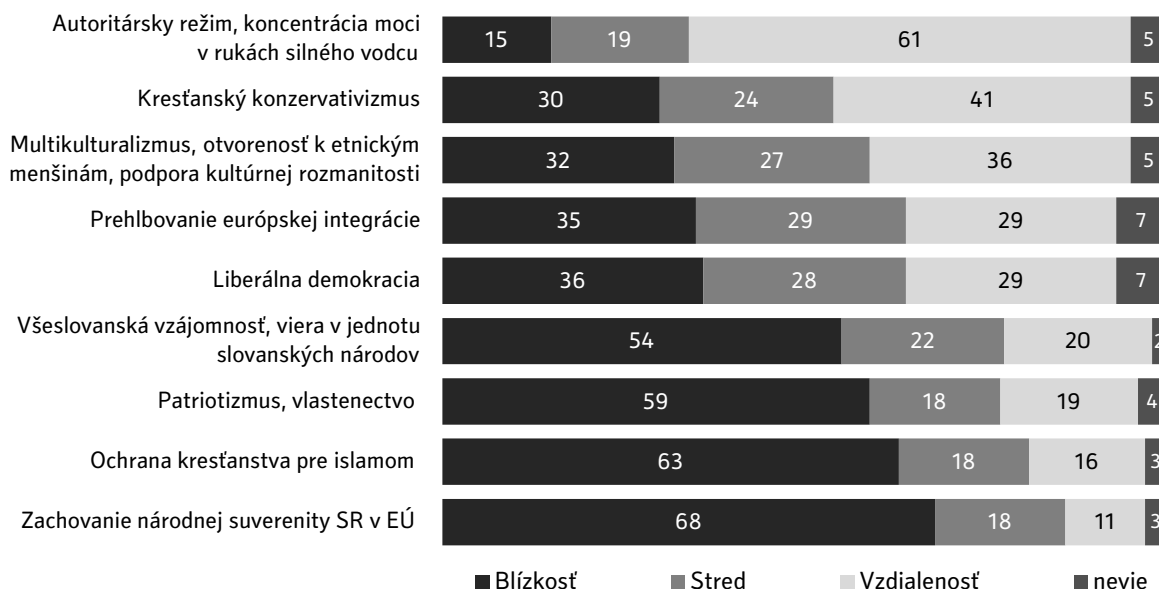
Žiada sa poznamenať, že proruský sentiment slovenskej verejnosti opakovane konštatujú viaceré výskumy. Avšak výsledky výskumov o geopolitických a civilizačných preferenciách verejnosti dokumentujú, že preferencia „Východu“ (pre mnohých predstavovaného najmä Ruskom) nemá v očiach verejnosti až takú politickú váhu. Podľa nich je totiž pre slovenských občanov najlákavejšia predstava, že by Slovensko stálo niekde uprostred medzi Západom a Východom, čo signalizuje značnú mieru geopolitickej konfúzie a prežívanie mýtu o „zlatej strednej ceste“. Takúto alternatívu by v roku 2017 podporilo 42 % respondentov. „Západ“ preferovalo 21 % respondentov (najmenej spomedzi siedmich krajín strednej a východnej Európy) a „Východ“ len 9%. Až 28% sa k tejto otázke nevedelo vyjadriť.¹⁶ Pritom respondenti, ktorí si vybrali „východný vektor“, argumentovali aj tým, že „je to naša história, sme Slovania, Západ nás nepokladá za rovnocenných“. Tieto zistenia naznačujú, že máme do činenia väčšmi s kultúrnym kódom než s politickým uprednostňovaním súčasného putinovského Ruska, väčšmi s pretrvávajúcim naratívom o „silnom dubisku“, ku ktorému sa „malý slovenský brat môže primknúť“, než s preferenciou spolupráce založenej na ekonomickej výhodnosti.

6. Aké politické hodnoty sú verejnosti bližšie

V súčasnosti hýbu verejným diskurzom i politickou súťažou najmä otázky týkajúce sa globalizácie, menšín, identít, ako aj podpory pre liberálne politické hodnoty v protiklade k neliberálnej demokracii či autoritárskemu vládnutiu. Táto skutočnosť ovplyvnila aj výsledky parlamentných volieb 2016 na Slovensku a premieta sa i do povolebného politického vývoja. Preto v tejto časti doplníme doterajší rozbor postojov občanov k aktuálnym problémom domácej a zahraničnej politiky o náčrt politicko-hodnotového portréту slovenskej verejnosti. Pozrieme sa, ku ktorým politickým konceptom má verejnosť bližšie, a ktoré naopak pokladá za vzdialenejšie.

Respondenti výskumu Inštitútu pre verejné otázky v júli 2017 dostali na posúdenie deväť politických hodnôt, prúdov či smerov, ktoré odrážajú aktuálnu verejnú diskusiu na Slovensku. Graf 3 prezentuje výsledky deklarovanej blízkosti a vzdialenosti na sedemstupňovej škále, ktorú sme pre zjednodušenie redukovali na tri stupne: vzdialenosť (1,2,3) – stred (4) – blízkosť (5,6,7).

Graf 3: „Do akej miery pociťujete blízkosť alebo skôr vzdialenosť od nasledujúcich politických hodnôt, prúdov či smerov?“ (v %)

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, júl 2017.

¹⁶ GLOBSEC Trends 2017. Mixed Messages and Signs of Hope from Central & Eastern Europe. Globsec Policy Institute 2017 (https://www.globsec.org/wp-content/uploads/2017/09/globsec_trends_2017.pdf).

Medzi hodnoty, ktoré sú verejnosti najbližšie (viac ako polovica respondentov uviedla, že sú im blízke), patrí: „zachovanie národnej suverenity SR v EÚ“ (68 %); „ochrana kresťanstva pred islamom“ (63 %); „vlastenectvo“ (59 %) a „všeslovanská vzájomnosť, viera v jednotu slovanských národov“ (54 %). Až s väčším odstupom nasleduje „liberálna demokracia“ (36 %); „prehlbovanie európskej integrácie“ (35 %); „multikulturalizmus, otvorenosť k etnickým menšinám, podpora kultúrnej rozmanitosti“ (32 %); a „kresťanský konzervativizmus“ (30 %). Najmenej respondentov (15 %) uviedlo, že im je blízky „autoritársky režim, koncentrácia moci v rukách silného vodcu“. Naopak 61 % sa od tohto politického konceptu distancovalo ako od vzdialeného.

V slovenskej verejnosti teda prevláda príklon k pozíciám obrany národnej suverenity, kresťanstva, vlastenectva a všeslovanskej vzájomnosti. Inklinácia k prehlbovaniu európskej integrácie a k multikulturalizmu, otvorenosti k etnickým menšinám či podpore kultúrnej rozmanitosti je výrazne slabšia. Dobrou správou je odmietnutie autoritárskeho režimu. Hoci liberálnu demokraciu ako blízku vníma len 36 % respondentov, je to stále viac v porovnaní s podielom tých, ktorí ju vidia ako vzdialenú alebo k nej majú ambivalentný postoj. Navyše, v „súťaži“ s autoritárstvom liberálna demokracia jasne víťazí.

Suverenita vz. integrácia

Pre mnohé názory verejnosti je charakteristická vnútorná rozporupnosť. Tá je dôsledkom zložitosti a komplexnosti daných fenoménov, ale aj politického diskurzu, v ktorom politici neraz zámerne zahmlievajú nevyhnutné dôsledky niektorých politických rozhodnutí. Ako príklad uveďme postoje k národnej suverenite Slovenskej republiky v EÚ a k prehlbovaniu európskej integrácie. Až 44 % z tých, pre ktorých je blízkou hodnotou zachovanie suverenity, pokladá zároveň za blízku hodnotu aj prehlbovanie integrácie. Pritom opakovaný apel premiéra Fica, že „je v našom záujme patriť do jadra EÚ“, predpokladá viac integrácie, čo však na druhej strane znamená okresávanie národnej suverenity členských štátov v rámci európskeho spoločenstva.

Slovenská verejnosť síce dlhodobo podporuje členstvo krajiny v EÚ, avšak predstavy ľudí o tom,

akú konkrétnejšiu podobu má toto členstvo mať, sú nejasné. Chvályhodnú ambíciu patriť do prvej ligy EÚ by bolo vhodné naplniť obsahom, ktorý by bol zrozumiteľný aj pre bežných ľudí, pre širokú bázu proeurópsky naladenej verejnosti.

Byť v príslovečnom jadre EÚ bez prehlbovania integrácie a istých ústupkov v otázke národnej suverenity bude sotva možné. Slovenská verejnosť je síce väčšinou proeurópska, ale na udržanie tohto stavu je dôležité, aby politici nestavali komunikáciu s občanmi na populistických zjednodušeníach.

Liberálna demokracia vz. autoritárstvo

Liberálnu demokraciu – režim postavený na vláde zákona, politických a občianskych slobodách, rešpektovaní menšín – označilo za blízku hodnotu 36 % opýtaných, avšak pre 29 % je to vzdialená hodnota. Takéto vlnivé výsledky môžu mať tri vysvetlenia. Po prvé, pre mnohých respondentov ostal samotný pojem demokracia „chladným konceptom“ bez pozitívnej emócie. Po druhé, tento dištanc môže odrážať aj slabú spokojnosť verejnosti s tým, ako demokracia na Slovensku funguje v každodennom živote občanov. Napríklad koncom roka 2016 vo výskume CSES/ISSP Slovensko 2016 až 68 % respondentov uviedlo, že s fungovaním demokracie sú skôr alebo veľmi nespokojní; len 29 % odpovedalo pozitívne.¹⁷ Pritom je všeobecne známe, že verejnosť vníma kvalitu demokracie predovšetkým optikou jej výkonov a výstupov. Inými slovami, pre spokojnosť občanov s demokraciou je rozhodujúce dobré fungovanie štátnych a verejných inštitúcií, ich responzivnosť, nezaujatosť, nekorupčné správanie a zodpovednosť. Po tretie, časť respondentov, napríklad z radov prívržencov KDH, zrejme odrádza adjektívum „liberálna“ a pod liberálnou demokraciou si predstavujú systém, v ktorom sa presadili hodnoty liberalizmu, a nie konzervativizmu.

Ako však zároveň vyplýva z tabuľky 13, liberálna demokracia v očiach verejnosti de facto nemá alternatívu – k autoritárskemu režimu totiž pociťovalo blízkosť iba 15 % respondentov.

Názory na liberálnu demokraciu úzko súvisia s politickými preferenciami (tabuľka 13). Za blízku hodnotu ju označil nadpriemerný podiel prívržencov OĽaNO, SaS, Mostu-Híd a podpriemerný podiel prívržencov ĽSNS a KDH.

¹⁷ Pozri Gyárfášová, Oľga: *Spättný pohľad na voľby 2016 – demokratický proces a ideové profily voličov* (http://www.sociologia.sav.sk/cms/uploaded/2543_attach_TB_Gyarfasova_text.pdf).

Tabuľka 13: „Do akej miery pociťujete blízkosť alebo skôr vzdialenosť od nasledujúcich politických hodnôt, prúdov či smerov?“ (Pozície prívržencov politických strán k liberálnej demokracii a autoritárstvu – v %)

	„Liberálna demokracia mi je blízka“	„Autoritársky režim mi je blízky“
OLaNO	59	11
SaS	57	11
Most-Híd	45	17
Sme Rodina	37	16
Populácia SR	36	15
SNS	36	13
Smer-SD	31	19
ĽSNS	26	24
KDH	16	12

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, júl 2017.

Kultúrna otvorenosť vz. kultúrna uzavretosť a exkluzívnosť

Pozrime sa teraz, ktoré faktory stoja v pozadí rozrôznenosti názorov respondentov. Štatistická analýza ukázala, že sú to tri určujúce komponenty – okrem už spomínaného príklonu k autoritárstvu je to faktor kultúrnej uzavretosti a akcentovania národnej suverenity a faktor kultúrnej otvorenosti a integrácie. Faktor uzavretosti je sytený troma premennými, a to „ochranou kresťanstva pred islamom“; „zachovaním národnej suverenity SR v EÚ“ a „všeslovanskou vzájomnosťou“. Obsah faktoru otvorenosti tvoria dve premenné – „prehlbovanie európskej integrácie“ a „multikulturalizmus, otvorenosť k etnickým menšinám, podpora kultúrnej rozmanitosti“.

Potvrďuje sa teda, že podobne ako v iných demokratických spoločnostiach, aj na Slovensku predstavujú deliacu čiaru práve postoje a hodnoty na dimenzii kultúrna uzavretosť vz. otvorenosť. Zo zastúpenia takto definovaných prostredí je zrejmé, že slovenskej verejnosti je bližšia kultúrna uzavretosť ako otvorenosť (tabuľka 14). Zistenia v tejto kapitole, ako aj ďalšie výskumy v minulosti poukázali na to, že pre Slovensko je dlhodobou charakteristický sociálny dištanc voči národnostným menšinám, cudzincom a celkovo voči akejkolvek inakosti. Zakladá sa na predsudkoch a obavách, ktoré často vyplývajú z nedostatku informá-

cií či osobnej skúsenosti. Túto „potencialitu“ ešte väčšmi posilnil nedávny diskurz o imigrantoch, v ktorom chýbal silnejší hlas v prospech otvorenosti a inklúzie. Práve takéto postoje uzavretosti, netolerancie, nerešpektovania kultúrnych odlišností môžu predstavovať živnú pôdu extrémistických inklinácií.

Ak sa pozrieme na dimenziu uzavretosti a otvorenosti u prívržencov politických strán, vidíme, že k pólu uzavretosti majú najbližšie priaznivci Kotlebovej ĽSNS – priemerná hodnota dosahuje 5,6, pričom najvýraznejšie ich odlišuje akcent na hodnotu zachovania suverenity SR v EÚ. V ich blízkosti sa umiestňujú voliči KDH (5,5), u ktorých zase dominuje ochrana kresťanstva.

K pólu otvorenosti majú najbližšie priaznivci Mostu-Híd (4,5), pričom najvýraznejšie ich odlišuje otvorenosť k menšinám. Na druhej priečke sa umiestnili prívrženci SaS (4,3). Vychýlenosť voličov ĽSNS nie je daná ani tak blízkosťou k pólu uzavretosti (tá je prevažujúca v elektorátoch všetkých relevantných strán), ako vzdialenosťou od pólu otvorenosti. Aj táto perspektíva odкрýva názorovú odlišnosť, resp. extrémnosť stúpcov radikálnej pravice.

Tabuľka 14: „Do akej miery pociťujete blízkosť, alebo skôr vzdialenosť od nasledujúcich politických hodnôt, prúdov či smerov?“ (Postoje prívržencov politických strán na dvoch dimenziách. Priemerné hodnoty na škále od 1 do 7, kde 1 znamená „veľmi vzdialené“ a 7 znamená „veľmi blízke“)

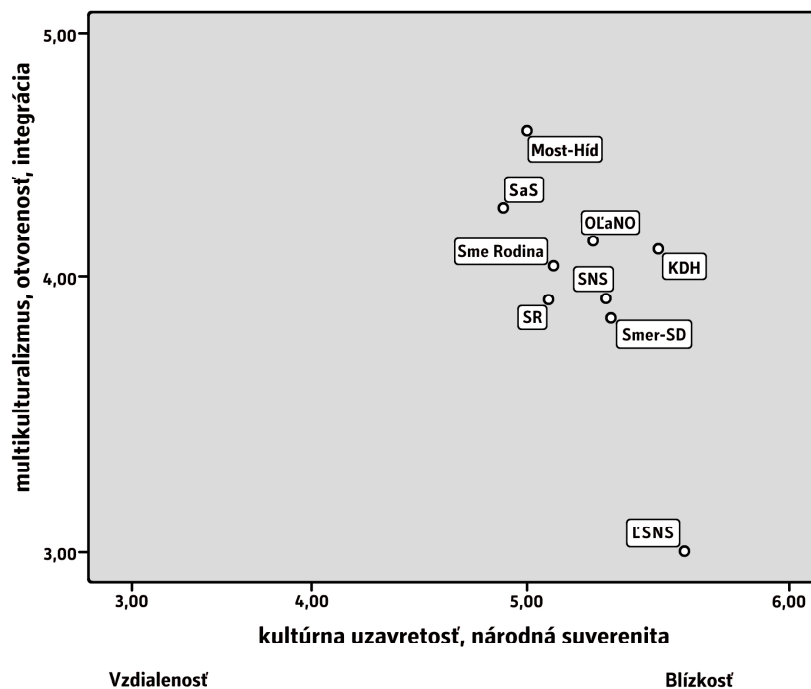
	Kultúrna uzavretosť, národná suverenity	Multi-kulturalizmus, otvorenosť, integrácia
SaS	4,9	4,3
Most-Híd	5,0	4,5
Populácia SR	5,1	3,9
Sme Rodina	5,1	4,0
OLaNO	5,3	4,1
SNS	5,3	3,9
Smer-SD	5,3	3,9
KDH	5,5	4,1
ĽSNS	5,6	3,0

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, júl 2017.

Pozície prívržencov politických strán v dvojrozmernom priestore – uzavretosť vz. otvorenosť – možno zobrazit aj graficky (graf 4).

Pozrime sa teraz, ako sa odlišujú postoje ľudí rozdielneho veku a vzdelania (tabuľka 15). Priemerné hodnoty na oboch dimenziách ukazujú o niečo väčšiu otvorenosť mladej generácie do 34 rokov. K pólu otvorenosti majú zároveň najbližšie ľudia s vysokoškolským vzdelaním. Pre všetky vekové a vzdelanostné skupiny sú však hodnoty kultúrnej uzavretosti a národnej suverenity bližšie, zatiaľ čo hodnoty multikulturalizmu, otvorenosti a integrácie vnímajú ako vzdialenejšie.

Graf 4: „Do akej miery pociťujete blízkosť alebo skôr vzdialenosť od nasledujúcich politických hodnôt, prúdov či smerov?“ (Postoje prívržencov politických strán na dvoch dimenziách. Priemerné hodnoty na škále od 1 do 7, kde 1 znamená „veľmi vzdialené“ a 7 znamená „veľmi blízke“)

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, júl 2017.

Tabuľka 15: Do akej miery pociťujete blízkosť alebo skôr vzdialenosť od nasledujúcich politických hodnôt, prúdov či smerov?“ (Postoje vekových a vzdelanostných skupín na dvoch dimenziách. Priemery na škále od 1 do 7, kde 1 znamená „veľmi vzdialené“ a 7 znamená „veľmi blízke“)

		Kultúrna uzavretosť, národná suverenita	Multikulturalizmus, otvorenosť, integrácia
Populácia SR		5,1	3,9
Vek	18-34	4,9	4,0
	35-54	5,0	4,0
	55+	5,3	3,9
Vzdelanie	základné	5,3	4,2
	stredné bez maturity	5,1	3,7
	stredoškolské s maturitou	5,1	3,8
	vysokoškolské	5,2	4,4

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, júl 2017.

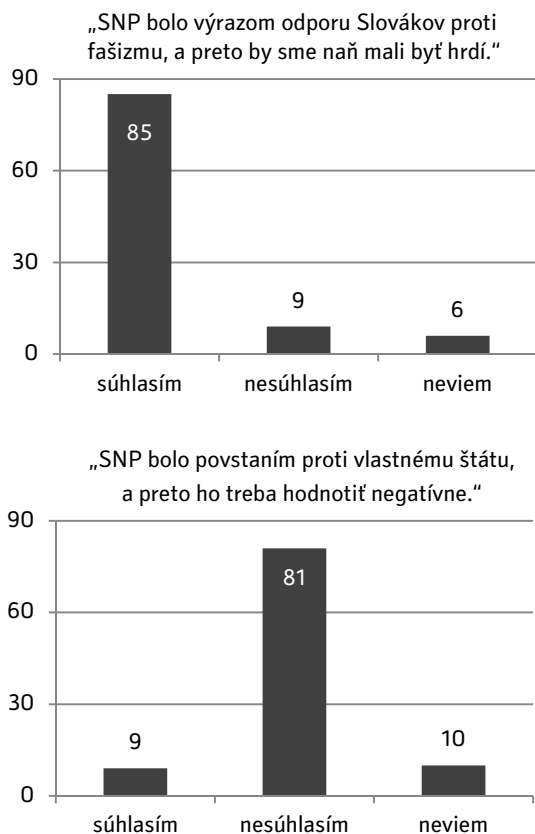
7. Čím je dnes Slovenské národné povstanie pre občanov

Pre identitu každého národa má zásadný význam, akým spôsobom riešil komplikované historické križovatky a ako tieto kľúčové rozhodnutia s odstupom času hodnotí. Aj podstatnú časť dnešnej identity slovenského národa tvoria predstavy jeho príslušníkov o historických udalostiach a o osobnostiach, ktoré ich naplňajú pocitom hrdosti či naopak hanby. Známy politológ a znalec strednej Európy Jacques Rupnik v tejto súvislosti hovorí o hľadaní „použiteľnej minulosti“, o ktorú sa nové štátne útvary usilujú oprieť. Takéto hľadanie je o to intenzívnejšie, o čo krehkejšia je kolektívna identita a o čo slabší je konsenzus o svetlých a temných stránkach národných dejín. To bol – najmä v prvej polovici 90. rokov – aj prípad Slovenska. Kľúčové historické udalosti či obdobia moderných dejín, medzi ktoré patrí aj vojnový slovenský štát (1939-1945) a Slovenské národné povstanie v roku 1944, boli protichodne interpretované a hodnotené.

Slovenská verejnosť zaujíma dnes k SNP jasný postoj – podľa výskumu Inštitútu pre verejné otázky z júla 2017 si až 85 % respondentov myslí,

že „SNP bolo výrazom odporu Slovákov proti fašizmu, a preto by sme naň mali byť hrdí“. Na druhej strane len 9 % súhlasí s opačným výrokom, že „SNP bolo povstaním proti vlastnému štátu, a preto ho treba hodnotiť negatívne“ (graf 5). Interpretácia SNP ako protifašistického povstania teda v historickom vedomí slovenskej spoločnosti dominuje. Pozitívne hodnotenie slovenského vojnového štátu a jeho politických predstaviteľov, ani bagatelizovanie jeho zločinov nemá u širokej verejnosti takmer žiadnu oporu.

Graf 5: „V auguste uplynie 73 rokov od vypuknutia Slovenského národného povstania. Názory na túto historickú udalosť sa rozchádzajú. Do akej miery súhlasíte alebo nesúhlasíte s nasledujúcimi výrokmi?“ (v %)

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, júl 2017.

Kladný postoj k SNP prevláda vo všetkých sociálno-demografických kategóriách – u žien i mužov, ľudí rozdielneho veku a vzdelania (tabuľka 16), rozdielneho vierovyznania, ako aj u ľudí s rozdielnou intenzitou komunikácie na sociálnych sieťach. Relatívne najmenej pozitívnych odpovedí – 77 % – uviedli najmladší respondenti vo veku 18-24, ktorí nadpriemerne často na túto udalosť nemali názor (až 14 %).

Tabuľka 16: Podiel súhlasiacich s dvoma výrokmi o Slovenskom národnom povstaní (v %)

		„SNP bolo výrazom odporu Slovákov proti fašizmu, a preto by sme naň mali byť hrdí“	„SNP bolo povstaním proti vlastnému štátu, a preto ho treba hodnotiť negatívne“
Vek	18-24	77	8
	25-34	84	9
	35-44	86	10
	45-54	88	10
	55-64	90	8
	65+	85	10
Vzdelanie	základné	80	8
	stredné bez maturity	86	9
	stredné s maturitou	86	9
	vysokoškolské	88	11
Politické preferencie	SNS	94	10
	KDH	91	7
	OĽaNO	91	8
	SaS	90	7
	Smer-SD	90	9
	Most-Híd	83	19
	Sme Rodina	82	11
	nevoliči	77	7
	ĽSNS	74	16

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, júl 2017.

Kladné hodnotenie SNP jednoznačne prevažuje aj medzi prívržencami parlamentných politických strán i medzi potenciálnymi nevoličmi. Prejavujú sa však aj isté rozdiely: nadpriemerné zastúpenie kladných hodnotení je medzi prívržencami SNS, KDH, OĽaNO, SaS a Smer-SD. Istým prekvapením môžu byť postoje stúpcov SNS a KDH – teda strán, ktoré najmä v minulosti mali bližšie k zhovievavejšej interpretácii politiky slovenského štátu.

Priaznivý postoj k SNP je síce v najmenšej miere, ale predsa väčšinovo prítomný aj medzi stúpcami ĽSNS. A to aj napriek tomu, že predstavitelia tejto strany otvorene zastávajú diametrálne odlišný názor – predseda M. Kotleba sa v minulosti vyjadril, že SNP je „bolševický puč“ a v deň jeho výročia dal vyvesiť na budovu Banskobystrického samosprávneho kraja čiernu zástavu. Väčšina jeho prívržencov však takýto negatívny postoj k SNP nezastáva.

Extrémizmus očami verejnosti

ZORA BÚTOROVÁ

1. Čo si ľudia predstavujú pod extrémizmom

Na slovo „extrémizmus“ narážajú ľudia na Slovensku v poslednom čase doslova na každom kroku: v titulkoch mediálnych správ, v analýzach expertov i v postrehoch komentátorov, vo vyjadreniach politikov i občianskych aktivistov. Hemží sa na sociálnych sieťach, skloňuje sa v kaviarňach, pohostinstvách a neraz aj pri rodinných stoloch.

Napriek tomu doteraz chýbal presnejší obraz o tom, ako o extrémizme zmýšľa slovenská verejnosť a jej jednotlivé súčasti. Túto medzeru sa v júli 2017 pokúsil vyplniť výskum Inštitútu pre verejné otázky, keď položil respondentom otvorenú otázku, čo si pod týmto pojmom predstavujú. Ich spontánne odpovede možno zhrnúť do 12 kategórií vystihujúcich atribúty či prejavy extrémizmu (tabuľka 17).

Pojem extrémizmus je v predstavách ľudí na Slovensku sytený najmä troma obsahmi: násilím a agresivitou, často skupinového charakteru (takto ho charakterizovalo 37 % respondentov); netoleranciou a nenávisťou voči nositeľom bližšie nedefinovanej inakosti (27 %); rasizmom, nacionalizmom, xenofóbiou, presvedčením o nadradenosti bielej rasy (22 %).

Ďalšou najčastejšou asociáciou je Ľudová strana Naše Slovensko a jej predseda Marian Kotleba, ktorý pre 12 % stelesňuje dnešné vydanie extrémizmu na Slovensku.

Rovnakým 12 percentám respondentov sa extrémizmus spája s fašizmom, nacizmom a hrôzami druhej svetovej vojny.

Osem percent ľudí vníma extrémizmus predovšetkým ako externý jav, ktorý sa odohráva za hranicami Slovenska – splýva im tak s medzinárodným terorizmom, predovšetkým s násilím radikálnych islamistov.

Ďalších 8 % respondentov vidí v extrémizme jav vyvolávajúci domáce ohrozenie: spochybnenie demokratického režimu, prozápadného smerovania Slovenska a porušovanie zákonov nášho štátu.

Šesť percent respondentov vníma extrémizmus najmä cez špecifický výzor a symboly jeho vyznáčov odkazujúce na fašizmus (holé hlavy, hajlovanie, gardistické čížmy a uniformy, hákové kríže a pod.).

Napokon päť percent respondentov si spája extrémizmus s náboženskou intoleranciou, fanatizmom a sektárstvom, ktoré sú podľa nich opäť primárne znakmi medzinárodného terorizmu.

Časť verejnosti extrémizmus bagatelizuje

Niektoré odpovede však naznačujú odlišné chápanie extrémizmu, ktoré je menej kritické až apologetické. Sú blízke spôsobu myslenia tej časti verejnosti, ktorá nevidí v nástupe extrémizmu znepokojujúci trend.

Tabuľka 17: „Čo vám napadne, keď počujete slovo extrémizmus, či extrémista? Uvedte napríklad, čo je pre extrémizmus či extrémistu typické, ako sa prejavuje, akými skutkami či myšlienkami?“ (v %)

Násilie, fyzická a verbálna agresivita, pochody, nepokoje, bitky, výtržnosti	37
Nenávisť, netolerancia voči inakosti; arogancia, vulgárnosť	27
Rasizmus, nacionalizmus, xenofóbia, protirómske postoje, nadradenosť bielej rasy	22
Marian Kotleba a Ľudová strana Naše Slovensko	12
Fašizmus, nacizmus, holokaust	12
Terorizmus, vraždenie; atentáty, ISIS	8
Protidemokratická a protizápadná orientácia, porušovanie zákonov; riziko pre vývoj Slovenska	8
Obyčajná odchýlka od normy, odlišný pohľad	7
Bagatelizácia a relativizácia pojmu extrémizmus, pripisovanie extrémizmu „zabehaným“, „štandardným politikom“ a ich neschopnosti riešiť problémy	6
Špecifický výzor, symboly extrémistov odkazujúce na fašizmus	6
Náboženská neznášanlivosť, fanatizmus, sektárstvo	5
Migranti, cudzinci, Rómovia	3

Poznámka: Respondenti mohli uviesť tri asociácie. Preto súčet riadkov v tabuľke presahuje 100 %.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, júl 2017.

Pre 7 % respondentov predstavuje extrémizmus iba akýsi neutrálny jav, bežnú odchýlku od normy, neštandardné správanie, „vybočenie z radu“; ktoré samo osebe neprináša nijaké spoločenské nebezpečenstvo.

Z ďalších šiestich percent odpovedí vyžaruje spochybňovanie kritického chápania extrémizmu, ako aj obhajoba ľudí označovaných za extrémistov. Zároveň títo respondenti neraz za extrémistov pokladajú „zabehaných“, „štandardných“ politikov neschopných riešiť problémy, prípadne stotožňujú extrémizmus s neuspokojivým stavom spoločnosti.

A napokon, pre tri percentá respondentov sú extrémistami príslušníci niektorých menšín, predovšetkým migranti, cudzinci a Rómovia.

Uvedme na ukážku niekoľko spontánnych odpovedí odrážajúcich snahu respondentov zbaviť pojem extrémizmus negatívneho obsahu, bagatelizovať, relativizovať či „rozmazať“ jeho obsah.

„Neviem, čo také zlé robia extrémisti. Majú iné názory, hodnoty.“

„Bránia si svoju národnosť, kultúru, tradície – tých považujete za extrémistov? Hlúposť!“

„Podľa médií je extrémistom slovenský národovec, sympatizant Ruska, ten, kto odmieta buzerantov a feťákov, kto viac sympatizuje so Slovenskom ako s Európskou úniou či s USA.“

„Žiaden extrémizmus tu nie je, je to len umelá bublina. Tzv. extrémisti sa len snažia riešiť otázky rómskej komunity a sú za to odsudzovaní.“

„Extrémizmus je, keď je niekto stíhaný za svoj názor. Extrémizmus je, že sem chodia robiť Srbi a všelijakí cudzinci, a naši ľudia sú bez práce. Že žijeme z úbohých dôchodkov. Že máme zlý stav zdravotníctva.“

„Extrémizmus je to, čo robí Fico a ľudia mu to žerú... Robert plus Robert.“

Rozdiely v politickej optike

Povedz mi, koho volíš, a ja ti poviem, ako chápeš extrémizmus. Aj takto by sa dalo zhrnúť zistenie o vplyve politických preferencií na chápanie extrémizmu (tabuľka 18). Ako sa dalo očakávať, v interpretácii toho, čo je extrémizmus, sa od priemeru populácie najvýraznejšie odlišujú prívrženci Kotlebovej strany.

Dominuje medzi nimi presvedčenie, že ľudia, čo sú označovaní za extrémistov, v skutočnosti presadzujú tie správne, pozitívne hodnoty, ide im o dobro spoločnosti, národa, prípadne „bielej rasy“ (32 % prívržencov ĽSNS oproti 6 % z celku populácie). Pre nich sú naopak extrémistami tí druhí – politici, ktorých vinia za neuspokojivý stav spoločnosti, médiá, ktoré vraj „vyrábajú bubliny a hoaxy“, prípadne niektoré „nevítané“ menšiny ako Rómovia, imigranti či ľudia inej sexuálnej orientácie.

V očiach priaznivcov ĽSNS sa na rozdiel od priemeru populácie extrémizmus zriedkavejšie spája s násilím (23 % prívržencov ĽSNS oproti 37 % z celku populácie); s nenávisťou, netoleranciou voči inakosti (21 % oproti 27 %), ako aj s rasizmom, nacionalizmom a xenofóbiou (16 % vz. 22 %). Zaujímavé je, že pojem extrémizmus im iba veľmi zriedkavo evokuje stranu, ktorú podporujú (2 % oproti 12 %) – s označením za extrémistov je teda stotožnený málokto zo stúpencov ĽSNS. Paradoxne však, ako sme videli vyššie, až tretina z nich vlastne extrémizmus ako politický prúd obhajuje.

Hoci je vplyv politických preferencií je najvýraznejší, za pozornosť stoja aj niektoré rodové a vekové špecifiká.

Tabuľka 18: „Čo vám napadne, keď počujete slovo extrémizmus, či extrémista?“ (vybrané odpovede prívržencov politických strán – v stĺpcových %)

	Smer-SD	SNS	Most-Híd	SaS	OĽaNO	Sme Rodina	KDH	ĽSNS	Populácia SR
Násilie, agresivita	36	35	31	33	42	38	42	23	37
Nenávisť, netolerancia voči inakosti	24	33	41	22	37	21	30	21	27
Rasizmus, nacionalizmus, xenofóbia	22	23	31	32	23	21	26	16	22
ĽSNS, Kotleba	16	22	19	11	10	14	12	2	12
Fašizmus, nacizmus	15	12	7	13	13	11	14	10	12
Bagatelizácia a relativizácia pojmu extrémizmus	2	7	5	5	8	7	5	32	6

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, júl 2017.

Tabuľka 19: „Čo vám napadne, keď počujete slovo extrémizmus, či extrémista?“ (vybrané odpovede ľudí s odlišným názorom na Slovenské národné povstanie – v stĺpcových %)

	„SNP bolo výrazom odporu Slovákov proti fašizmu, a preto by sme naň mali byť hrdí.“	„SNP bolo povstaním proti vlastnému štátu, a preto ho treba hodnotiť negatívne“
Násilie, agresivita	38	28
Nenávisť, netolerancia voči inakosti; arogancia, vulgárnosť	28	20
Rasizmus, nacionalizmus, xenofóbia	23	16
Fašizmus, nacizmus	13	5
Protidemokratická, protizápadná orientácia, porušovanie zákonov	8	2
Bagatelizácia a relativizácia pojmu extrémizmus	5	13

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, júl 2017.

Pohľad žien a mužov na extrémizmus je v mnohom podobný. Predsa si však nemožno nevšimnúť, že muži častejšie volia bagatelizujúce neutrálne interpretácie, podľa ktorých je extrémizmus iba „bežnou odchýlkou od priemeru“ či vyjadrením odlišného názoru (9 % mužov vz. 5 % žien). Častejšie obhajujú kotlebovcov a obviňujú z extrémizmu „štandardných politikov“, najmä vládnych (8 % mužov : 4 % žien). Táto rodová odlišnosť korešponduje so skutočnosťou, na ktorú poukázali viaceré povolebné výskumy – že ĽSNS nachádza zvýšenú podporu práve v mužskej časti verejnosti.

Z vekových rozdielov stojí za pozornosť najmä fakt, že najmladšia generácia (18-24) zriedkavejšie pokladá predstaviteľov ĽSNS za extrémistov (7 % oproti 12 % v celej populácii). Pripomeňme, že práve najmladší voliči túto stranu v nadštandardnej miere volili a i naďalej ju podporujú: stelesňuje totiž pre nich najvýraznejší odpor voči panujúcemu „systému“, s ktorým sú nespokojní.

Znalosť histórie ako prevencia

V súvislosti s nástupom extrémizmu sa hlasnejšie ozýva varovanie pred rizikom, aké pre našu spoločnosť predstavuje slabo vyvinuté historické vedomie širokej verejnosti. Vo výskume sme si preto položili otázku, či existuje súvislosť medzi názormi na súčasný extrémizmus a medzi hodnotením Slovenského národného povstania. Tabuľka 19 umožňuje porovnať pohľad dvoch názorových skupín:

na jednej strane výraznej väčšiny ľudí (85 %), ktorí sú hrdí na SNP pre jeho protifašistický charakter, a na strane druhej okrajovej skupiny ľudí (9 %), ktorí SNP odsudzujú, lebo v ňom vidia povstanie proti vlastnému štátu.

Z tabuľky 19 vidieť, že ľudia stotožnení s demokratickým odkazom Povstania hodnotia extrémizmus kritickejšie než ľudia, ktorí SNP odsudzujú, čím sa nepriamo hlásia k tradíciám fašistického vojnového slovenského štátu. Častejšie extrémizmus odmietajú pre násilie a agresivitu; nenávisť, netoleranciu k inakosti, vulgárnosť a aroganciu; rasizmu, nacionalizmu a xenofóbiu, fašizmus a nacizmus; pre jeho protidemokratickú, protizápadnú orientáciu, porušovanie zákonov.

Existencia tejto súvislosti priam hmatateľne ukazuje, že znalosť histórie hrá dôležitú úlohu pri formovaní postoja ľudí k súčasnému politickému dianiu. Ako sme videli v predchádzajúcej kapitole, znalosť demokratického odkazu SNP najväčšmi chýba práve najmladším ľuďom, čo oslabuje ich imunitu voči vábeniu extrémizmu. Nadštandardná podpora ĽSNS medzi mladými ľuďmi, najmä mužmi, ktorá dopomohla tejto strane v roku 2016 do parlamentu a dodnes udržiava jej preferencie na neklesajúcich hodnotách, je varovaním, kam až môže zájsť zanedbávanie výchovy mládeže v duchu demokratických tradícií. Zápas s extrémizmom bude úspešnejší, ak sa podarí priblížiť mladej generácii časy, keď si extrémizmus na Slovensku aj vďaka nevšimavosti, ľahostajnosti a nedostatku odvahy mlčia-

cej väčšiny po dlhé roky vyberal nemilosrdnú daň v podobe oklieštenia slobody a poníženia ľudskej dôstojnosti či dokonca v podobe najkrutejšieho údeltu – straty ľudských životov.

2. Obavy z extrémizmu a ich sociálne zázemie

Ako sme uviedli v predchádzajúcej kapitole, na politický nástup extrémistov a rozširovanie ich vplyvu zareagovala slovenská verejnosť pomerne citlivo (graf 6). V júli 2017 takmer tri štvrtiny ľudí na Slovensku (71 %) zastávali názor, že tento trend predstavuje závažný a nebezpečný problém. Opačné stanovisko vyslovilo iba 13 % respondentov, ktorí nevideli dôvod na znepokojenie. Ľudia začali kritickejšie vnímať aj šírenie nenávisti a netolerancie prostredníctvom sociálnych sietí: kým v júni 2016 znepokojovalo „hejtovanie“ 54 % respondentov, v júli 2017 ho už pokladalo za veľký problém 63 %.

Dôležitou príležitosťou pre demokraticky zmýšľajúcich občanov zmerať si sily s extrémistickou ĽSNS boli voľby do VÚC v novembri 2017. V priebehu leta sa čoraz viac pozornosti sústreďovalo na Banskobystrický kraj, kde sa zvädzal zápas o to, či sa v kresle župana udrží aj v ďalšom volebnom období predseda ĽSNS Marian Kotleba, alebo sa ho podarí zosadiť niektorému z demokratických

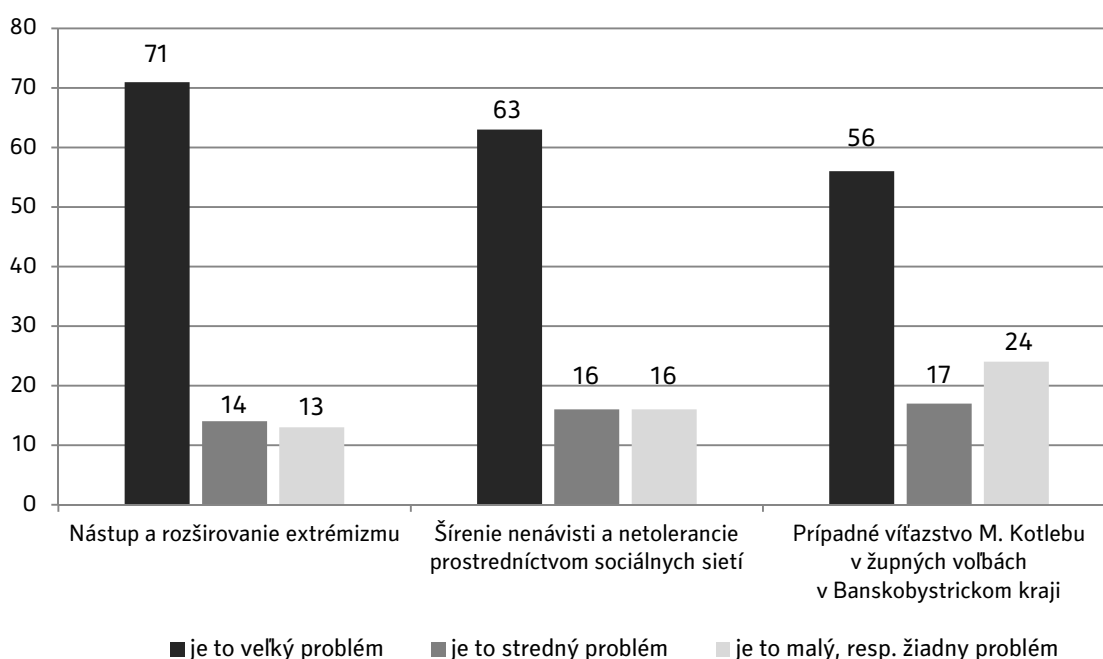
kandidátov. Niekoľko týždňov pred nimi vo verejnosti prevažovali obavy, že by Marian Kotleba mohol obhájiť pozíciu župana Banskobystrického samosprávneho kraja (56 %).

Ako ukazuje tabuľka 20, názory na šírenie extrémizmu v spoločnosti a obavy z možného víťazstva M. Kotlebu boli rovnomerne rozložené v rozličných sociálnych prostrediach: znepokojenie pociťovala väčšina žien i mužov; väčšina ľudí každého veku i každého stupňa vzdelania; väčšina občanov slovenskej i maďarskej národnosti; väčšina obyvateľov každého kraja i obcí všetkých veľkostí.

Ani v prípade obáv z možného víťazstva M. Kotlebu v župných voľbách sa neprejavili štatisticky významné rozdiely medzi sociálno-demografickými skupinami. Za pozornosť stojí iba podpriemerná hladina obáv v najmladších dvoch vekových kohortách, ktorá zrejme súvisí s vyššou atraktívnosťou ĽSNS medzi mladými ľuďmi.

Šírenie nenávisti a netolerancie prostredníctvom sociálnych sietí posudzovala kriticky väčšina príslušníkov každej vekovej skupiny okrem najstaršej. S rastúcim vzdelaním respondentov sa zvyšoval aj podiel tých, ktorí si nebezpečenstvo tohto fenoménu uvedomujú. Vyššiu citlivosť prejavili obyvatelia najväčších miest (75 %) oproti najmenším obciam (49 %).

Graf 6: „Do akej miery pokladáte za problém, resp. hrozbu pre Slovensko nasledujúce skutočnosti?“ (v %)

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, júl a september 2017.

Tabuľka 20: „Do akej miery pokladáte za problém, resp. hrozbu pre Slovensko nasledujúce skutočnosti?“ (podiel respondentov pociťujúcich veľký problém, resp. hrozbu)

		Nástup a rozširovanie extrémizmu	Šírenie nenávisti a netole- rancie prostredníctvom sociálnych sietí	Prípadné víťazstvo M. Kotlebu v župných voľbách v Banskobystrickom kraji*
Vek	18-24	65	68	48
	25-34	63	71	50
	35-44	68	75	59
	45-54	62	75	58
	55-64	63	73	59
	65+	51	75	61
Vzdelanie	základné	58	73	61
	stredné bez maturity	57	72	54
	stredoškolské s maturitou	63	71	55
	vysokoškolské	75	77	57
Politické preferencie	KDH	56	80	77
	Most-Híd	53	70	74
	SaS	72	73	67
	Smer-SD	63	84	60
	OĽaNO	60	74	59
	SNS	69	80	57
	Sme Rodina	63	63	54
	ĽSNS	48	21	11

Poznámka: * Údaje zo septembra 2017.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, júl a september 2017.

Výrazne silnejším a štatisticky významným faktorom ovplyvňujúcim názory na extrémizmus sú politické preferencie, ktoré – neprekvapujúco – stavajú stúpcov ĽSNS do kontrastu k prívržencom všetkých ostatných strán. Kým medzi stúpenkami ĽSNS videlo v lete 2017 v extrémizme vážny problém iba 21 %, medzi prívržencami ostatných strán sa podiel znepokojených pohyboval v rozpätí od 63 % do 84 %.

Naopak sa nepotvrdil predpoklad o štatisticky významnej korelácii medzi politickými preferenciami a názormi na šírenie nenávisti a netolerancie prostredníctvom sociálnych sietí. Ako vidieť z tabuľky 20, rozdiel medzi názormi prívržencov ĽSNS a ostatných strán je iba nevýrazný. Aj keď sa zachovalo marginálne postavenie stúpcov ĽSNS, ktorých hejtovanie na sociálnych sieťach trápi najmenej, predsa je medzi nimi takmer polovica respondentov (48 %), ktorí to za problém pokladajú. Z tohto zdanlivo paradoxného zistenia sa dá hypoteticky usudzovať, že stúpenci ĽSNS pripisujú nenávistnú komunikáciu skôr kritikom svojej obľúbenej

strany, než samotným extrémistom, a preto s ňou cítia dotknutí.

A ako boli rozložené dva mesiace pred župnými voľbami názory na prípadné víťazstvo Mariana Kotlebu? Takýto výsledok hodnotila ako hrozbu pre úspešný rozvoj spoločnosti väčšina prívržencov takmer všetkých strán, od najkritickejších prívržencov Mostu-Híd (77 % znepokojených) po najmenej kritické hnutie Sme Rodina (54 %). Stúpenci ĽSNS zaujímali podľa očakávania diametrálne odlišný postoj. Paradoxne, aj medzi nimi sa našlo 11 %, ktorí takýto scenár nepokladali za prospešný.

3. Názory na spoločný postup demokratických kandidátov pred župnými voľbami

V novembri 2017 sa voľby predsedov vyšších územných celkov po prvý raz konali podľa zmeneného volebného zákona. Skutočnosť, že vládna koalícia zaviedla jednokolovú voľbu župana namiesto dvojkolovej, postavila demokratických výzyvateľov Mariana Kotlebu pred výzvou, aby nedo-

pustili rozdrobenie hlasov svojich podporovateľov. Najsilnejší kandidáti v Banskobystrickom kraji sa preto zaviazali k spoločnému postupu spočívajúcemu v odstúpení v prospech kandidáta s najväčšou šancou na víťazstvo.

Mesiac pred voľbami výskum Inštitútu pre verejné otázky zisťoval, aký postoj občania zaujímali k tomuto zámeru. Údaje v tabuľke 21 dokumentujú, že súhlas s týmto postupom síce prevažoval nad jeho odmietaním, ale získal podporu necelých polovice respondentov (46 %). Odporcovia predstavovali približne tretinu (36 %). Vysoký podiel odpovedí „neviem“ svedčil o tom, že časť radových občanov mala ťažkosti s pochopením tejto sofistikovanej stratégie (19 %).

Najväčšie problémy zaujať stanovisko k tejto stratégii mali najmladší respondenti, ktorí zároveň v najnižšej miere podporili spoločný postup kandidátov. Lepšiu orientáciu v problematike i vyššiu podporu spoločnému postupu proti ĽSNS prejavili ľudia patriaci do všetkých ostatných vekových skupín. Vzdelanie takisto zohralo nezanedbateľnú

úlohu: podpora spoločného postupu kandidátov narážala na nepochopenie najmä u ľudí so základným a učňovským vzdelaním. Najvýraznejšie prevažovala u ľudí s vysokoškolským diplomom.

Ako sa dalo predpokladať, najsilnejším faktorom boli politické preferencie. Samozrejme, stúpenci ĽSNS odmietali postup namierený proti svojej strane a jej kandidátom. Naopak, podporovala ho väčšina prívržencov všetkých strán okrem hnutia Sme Rodina, ktorých, ako sme videli vyššie, možné víťazstvo Mariana Kotlebu veľmi neznepokojovalo. Najvýraznejšími zástancami spoločného postupu boli prívrženci SaS, SNS a OĽaNO (po 60 %). V samotných voľbách sa táto stratégia osvedčila a priniesla v Banskobystrickom kraji zdrvivú porážku Mariana Kotlebu občianskym kandidátom Jánom Lunterom. Ukázalo sa aj, že varovanie pred hrozbou posilnenia extrémizmu, ktoré pred voľbami zaznievalo z mnohých občianskych a politických prostredí, zmobilizovalo znepokojených občanov, aby vo voľbách naplneniu tejto hrozby zabránili.

Tabuľka 21: „V novembri sa budú konať regionálne voľby, ktoré budú jednokolové. To znamená, že županom sa stane kandidát, ktorý dostane najviac hlasov v prvom – a jedinom – kole. V niektorých krajoch (napr. v Banskobystrickom a Nitrianskom) kandidujú za župana predstavitelia ĽSNS. Čo myslíte, ako by sa mali v týchto regiónoch zachovať ostatní kandidáti? Súhlasíte s tým, aby sa proti kandidátovi ĽSNS postavil iba jeden demokratický kandidát, a to ten, ktorý má najväčšiu šancu na volebné víťazstvo, a aby ostatní kandidáti odstúpili v jeho prospech?“ (v %)

		Áno a skôr áno	Nie a skôr nie	Neviem
Populácia SR		45	36	19
Vek	18-24	31	39	30
	25-34	44	39	17
	35-44	47	38	15
	45-54	51	31	18
	55-64	48	34	18
	65+	46	35	19
Vzdelanie	základné	38	36	26
	stredné bez maturity	42	36	22
	stredoškolské s maturitou	45	37	18
	vysokoškolské	55	34	11
Politické preferencie	SaS	60	33	7
	SNS	60	33	7
	OĽaNO	60	28	12
	KDH	56	34	10
	Most-Híd	55	30	15
	Smer-SD	53	31	16
	Sme Rodina	42	45	13
	ĽSNS	12	72	16

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, október 2017.

4. Názory na politický priestor pre odporcov demokracie

Napriek značne rozšíreným obavám z extrémizmu sa zázemie podpory ĽSNS od parlamentných volieb 2016 stabilizovalo a mierne rozšírilo. Početné vyhlásenia predstaviteľov tejto strany svedčia o ich odhodlaní aktívne usilovať o odstránenie systému parlamentnej demokracie.

V tejto súvislosti vzniká otázka, aký politický priestor má podľa názorov verejnosti poskytovať náš štát odporcom systému parlamentnej demokracie a kde sú hranice slobody prejavu, zhromažďovania, zakladania politických strán.

Mali by mať podľa verejnosti právo organizovať verejné zhromaždenia, šíriť názory v médiách či zakladať vlastné strany aj extrémisti, ktorí by po uchopení moci a odstránení parlamentnej demokracie upreli toto právo iným?

Odpoveď na túto otázku priniesol výskum Inštitútu pre verejné otázky v októbri 2017. Ukázalo sa, že ľudia na Slovensku zaujímajú k odporcom parlamentnej demokracie prekvapivo benevolentný postoj. Značnej časti politické aktivity extrémistov neprekážajú (graf 7).

Podľa polovice respondentov (49 %) by mali mať ľudia, ktorí chcú odstrániť systém parlamentnej demokracie, dovolené usporadúvať verejné zhromaždenia, na ktorých by hlásali svoje názory. Tí, čo s tým nesúhlasia, sú v menšine (42 %). Dvomi pätinami respondentov (41 %) neprekáža, keď odporcovia systému parlamentnej demokracie šíria svoje názory prostredníctvom médií. Opačného názoru je polovica (49 %).

Najmenej zhovievavá je verejnosť pri posudzovaní možnosti, aby si odporcovia demokracie mohli

zakladať vlastné politické strany: dovolili by im to necelé dve pätiny (37 %), pričom viac ako polovica to nepokladá za správne (53%).

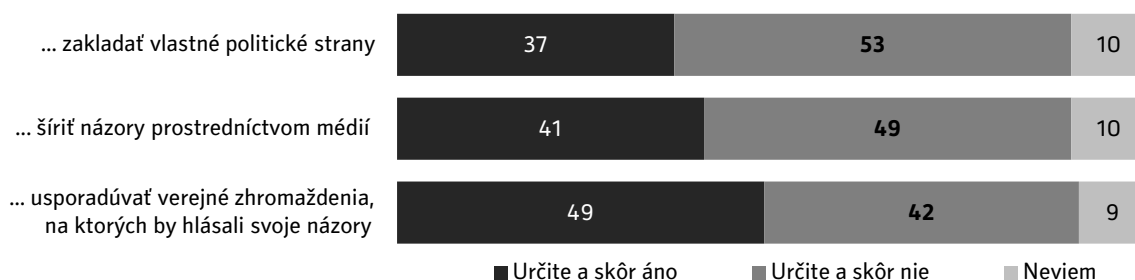
Vo všetkých troch prípadoch nevedela zaujať stanovisko asi desatina respondentov.

Tieto výsledky signalizujú, že značná časť občanov podceňuje riziko, aké extrémistické sily v spoločnosti predstavujú. Akoby si neuvedomovala, že cieľom odporcov demokracie je zaviesť politický režim, ktorý by v konečnom dôsledku obral občanov o slobodu a občianske práva. Takýto ľahkovážny postoj je o to paradoxnejší, že ľudia na Slovensku nepokladá demokraciu v našej krajine za pevne zakorenenú, ale skôr za krehkú a zraniteľnú. Bezbrehá tolerancia a uvoľnenie politického priestoru extrémistom by posilneniu demokracie a lepšiemu dodržiavaniu občianskych práv, po ktorom ľudia volajú, určite neprospelo.

Najväčší odpor vyvoláva vo verejnosti predstava, že by si extrémisti zakladali vlastné politické strany. Pravdepodobne tu zohrala svoju úlohu aj okolnosť, že generálny prokurátor SR podnikol kroky, ktoré by mohli viesť k rozpusteniu ĽSNS, takže téma politickej prijateľnosti či neprijateľnosti extrémistických strán sa väčšmi dostala do povedomia verejnosti.

Názory na to, čo dovoliť a čo nedovoliť odporcom systému parlamentnej demokracie, sú v rozličných sociálnych skupinách rozložené pozoruhodne rovnomerne: medzi mužmi a ženami, ľuďmi rozličného vzdelania, veku či národnosti nie sú štatisticky významné rozdiely. Zaujímavé sú regionálne odlišnosti: najmenší priestor by odporcom demokracie prenechali obyvatelia Žilinského, Banskobystrického a Košického kraja; naopak najväčší obyvatelia Bratislavského a Trnavského regiónu.

Graf 7: „Hoci máme u nás slobodu prejavu, predsa stojí za zamyslenie, či by malo byť povolené hlásanie všetkých názorov. Skúste sa zamyslieť nad ľuďmi, ktorí chcú odstrániť systém parlamentnej demokracie. Myslíte si, že takýmto ľuďom by malo byť dovolené:“ (v %)

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, október 2017.

Tabuľka 22: Názory verejnosti na to, či dovoliť alebo nedovoľiť odporcom systému parlamentnej demokracie: (v %)

	Zakladať politické strany			Šíriť názory prostredníctvom médií			Usporiadávať verejné zhromaždenia		
	áno	nie	neviem	áno	nie	neviem	áno	nie	neviem
KDH	27	69	4	34	56	10	43	51	6
SaS	31	64	5	35	62	3	48	48	4
Smer-SD	30	63	7	39	53	8	46	47	7
Sme Rodina	39	56	5	42	55	3	56	41	3
SNS	38	56	6	38	55	7	47	47	6
Most-Híd	41	49	10	37	59	4	37	56	7
OLaNO	50	45	5	50	47	3	57	41	2
ĽSNS	71	22	7	77	15	8	80	13	7

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, október 2017.

Najsilnejším diferenciačným faktorom sú politické preferencie (tabuľka 22). Ako sa dalo očakávať, prívrženci ĽSNS sa vo všetkých troch prípadoch zásadne odlišujú od priemeru. Podľa výraznej väčšiny z nich by odporcovia parlamentnej demokracie mali mať dovolené zakladať politické strany, šíriť svoje názory prostredníctvom médií a organizovať verejné zhromaždenia. Možno teda predpokladať, že prívrženci ĽSNS sa s odporcami dnešného politického systému do značnej miery stotožňujú a ich snahy odstrániť parlamentnú demokraciu pokladajú za oprávnené.

Opačný, reštriktívny pól zaujímajú prívrženci KDH a Mostu-Híd, u ktorých vo všetkých troch prípadoch prevažuje požiadavka obmedziť politický priestor pre odporcov demokracie. Väčšina prívržencov SaS, SNS, Smeru-SD a Sme Rodina by im nedovolila zakladať politické strany a šíriť svoje názory prostredníctvom médií. Najpermissívnejšie je stanovisko prívržencov OĽaNO: mierna väčšina z nich si myslí, že odporcom parlamentnej demokracie treba dovoliť šíriť svoje názory všetkými tromi spôsobmi.

5. Postoje verejnosti k rozpusteniu ĽS Naše Slovensko

V máji 2017 generálny prokurátor Jaromír Čížnár urobil závažný krok: podal na Najvyšší súd SR podnet na rozpustenie ĽS Naše Slovensko. Aj keď sa na rozhodnutie Najvyššieho súdu SR ešte iba čaká, reakcie na krok generálneho prokurátora si zaslúžia pozornosť.

Najhlasnejšie zazneli pozitívne ohlasy. Veď od volieb v marci 2016 o tento krok generálneho prokurátora prostredníctvom individuálnych listov či petície požiadalo niekoľko desiatok tisíc občanov. Ideologický profil pravicovo-extrémistickej ĽSNS a jej postoje v oblasti vnútornej a zahraničnej politiky vyvolávali veľké znepokojenie už pred jej zvolením

do parlamentu. V povolebnom období jej predstavitelia spochybňovali základy demokratického štátu, otvorene šíрили rasizmus a antisemitizmus, zastrašovali politických oponentov. Poskytovali priestor tým svojim prívržencom, ktorí zverejňovali škandalózne výzvy na násilie voči osobám nesúhlasiacim s ich politikou. Dávali demonštratívne najavo, že dodržiavanie zákonov Slovenskej republiky sa ich netýka. Činnosť ĽSNS sa tak dostávala do rozporu s ustanoveniami zákona o politických stranách.

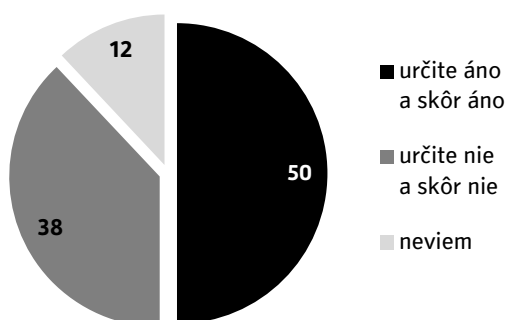
Verejná diskusia v nasledujúcich týždňoch však ukázala, že zďaleka nie všetci tento krok generálneho prokurátora schvaľujú. Medzi nimi boli aj kritici ĽSNS, ktorí však mali obavy z nežiaducich politických následkov. Varovali, že rozpustenie ĽSNS dodá jej predstaviteľom nimbus martýrov a mohlo by viesť k preliatiu voličskej podpory do novej strany, ktorej založenie majú kotlebovci v zálohe ako núdzové riešenie. Upozorňovali, že okruh podporovateľov extrémizmu v politike sa môže ešte rozšíriť. Pripomínali, že samotný zákaz na obhajobu demokratických hodnôt nestačí.

Za tejto situácie bolo dôležité vedieť, ako by na eventuálne rozhodnutie Najvyššieho súdu rozpustiť ĽSNS reagovala slovenská verejnosť. Odpoveď na túto otázku priniesol výskum Inštitútu pre verejné otázky z júna 2017.

Vyplynulo z neho, že verejnosť prijala krok generálneho prokurátora pomerne zdržanlivo, nie však odmietavo: názor, že Najvyšší súd by mal ĽSNS rozpustiť, zastávalo 50 % respondentov, kým 38 % by takéto rozhodnutie neschvaľovalo a 12 % nevedelo zaujať stanovisko (graf 8).

Pokiaľ ide o jednotlivé sociálno-demografické skupiny, podporné stanovisko k rozpusteniu ĽSNS prevažuje nad odmietavým postojom u mužov i u žien, ako aj vo všetkých vzdelanostných skupinách. Prevažuje tiež u občanov slovenskej i maďarskej národnosti, vo všetkých krajoch Slovenska.

Graf 8: „Generálny prokurátor podal na Najvyšší súd SR podnet na rozpustenie politickej strany Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko. Aký je Váš názor, mal by Najvyšší súd rozpustiť túto stranu alebo nie?“ (v %)

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2017.

Toto konštatovanie však neplatí pre najmladších respondentov (18-24-ročných), ktorí sa stavali rozpusteniu ĽSNS prevažne odmietavo, ani pre skupinu 25-34-ročných, kde bol pomer medzi podporovateľmi a odporcami takmer vyrovnaný. S pribúdajúcim vekom sa prevaha podporovateľov rozpustenia ĽSNS zvyšuje.

Ako sa dalo očakávať, názory na túto otázku sú vo výraznej miere formované politickými preferenciami (tabuľka 23). Na jednom póle sa umiestňujú prívrženci ĽSNS, ktorí sa pochopiteľne stavajú takmer unisono proti rozpusteniu svojej strany (97 % z nich). Na opačnom póle, aj keď menej ostro vyhranenom, sa nachádzajú priaznivci väčšiny ostatných relevantných poli-

tických strán: od KDH (podporovatelia vz. odporcovia zrušenia ĽSNS 63 % : 20 %), SNS (63 % : 22 %), Most-Híd (61 % : 25 %), SaS (60 % : 31 %) a Smeru-SD (59 % : 32 %) až po váhavejších priaznivcov Sme Rodina (52 % : 40 %) a OĽaNO (47 % : 41 %), u ktorých podpora rozpustenia iba mierne prevažuje nad jeho odmietaním.

Virtuálna komunikácia a názory na rozpustenie ĽSNS

Okrem veku je významným faktorom ovplyvňujúcim postoj občanov k eventuálnemu rozpusteniu ĽSNS aj frekvencia ich komunikácie na internete a sociálnych sieťach.

Ako ukazuje tabuľka 24, u každodenných používateľov internetu bol súhlasný a nesúhlasný postoj k rozpusteniu ĽSNS v rovnováhe (45 % : 45 %). U každodenných používateľov sociálnych sietí nesúhlasný postoj dokonca jasne prevažoval (39 % : 51 %). Naopak medzi ľuďmi, ktorí vôbec nepoužívajú internet, dominoval súhlas s rozpustením ĽSNS (61 % : 25 %) a podobné bolo aj rozloženie názorov v skupine ľudí, ktorí vôbec nekomunikujú na sociálnych sieťach (58 % : 29 %).

Pripomeňme, že podľa údajov agentúry FOCUS z júna 2017 internet používalo každý deň 51 % obyvateľov, zriedkavejšie 29 % a vôbec nikdy 20 %. Intenzita komunikácie na sociálnych sieťach bola o čosi nižšia: pomer medzi ich každodennými používateľmi, občasnými používateľmi a ľuďmi, ktorí na sociálnych sieťach nekomunikujú, dosahoval 34 % : 35 % : 31 %.

Tabuľka 23: „Generálny prokurátor podal na Najvyšší súd SR podnet na rozpustenie politickej strany Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko. Aký je Váš názor, mal by Najvyšší súd rozpustiť túto stranu alebo nie?“ (podľa prívržencov politických strán – v %)

		Áno	Nie	Neviem
Pohlavie	Muži	48	42	10
	Ženy	53	33	14
Vek	18-24	41	48	11
	25-34	46	44	10
	35-44	47	37	16
	45-54	50	39	11
	55-64	57	35	8
	65+	62	23	15
Politické preferencie	KDH	63	20	17
	SNS	63	22	15
	Most-Híd	61	25	14
	SaS	60	31	9
	Smer-SD	59	32	9
	Sme Rodina	52	40	8
	OĽaNO	47	41	12
	ĽSNS	3	97	0

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2017.

Tabuľka 24: „Aký je Váš názor, mal by Najvyšší súd rozpustiť ĽSNS alebo nie?“ (podľa frekvencie virtuálnej komunikácie – v %)

		Áno	Nie	Neviem
Internet	Každý deň	45	45	10
	Niekoľko krát za týždeň	49	35	16
	Zriedkavejšie	57	32	11
	Vôbec nie	61	25	14
Sociálne siete	Každý deň	39	51	10
	Niekoľko krát za týždeň	54	32	14
	Zriedkavejšie	57	33	10
	Vôbec nie	58	29	13

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2017.

Je všeobecne známe, že frekvencia používania internetu a sociálnych sietí sa výrazne líši podľa veku. Kým v najmladšej skupine 18-24-ročných tvorili každodenní používatelia internetu 87 % a každodenní používatelia sociálnych sietí 82 %, s postupujúcim vekom sa tento podiel znižoval, až napokon vo vekovej skupine 65+ výrazne prevažovali ľudia, ktorí vôbec nepoužívajú internet (68 %) a sociálne siete (až 84 %).

Z existencie vekovo špecifických komunikačných vzorcov vyplýva, že rovnica „čím častejšia je komunikácia na internete a sociálnych sieťach, tým rezervovanejší je postoj k rozpusteniu ĽSNS“ sa vzťahuje predovšetkým na mladých ľudí.

Na ilustráciu: medzi respondentmi vo veku 18-24 rokov, ktorí každodenne komunikujú na sociálnych sieťach, boli podporovatelia rozpustenia ĽSNS oproti odporcom v menšine (38 % : 54 %), kým medzi ich rovesníkmi, čo internet vôbec nepoužívajú, mali výraznú väčšinu (61 % : 39 %). Podobne vysoký je aj názorový rozdiel medzi každodennými používateľmi internetu v skupine 25-34-ročných. Vo vyšších vekových skupinách názorový vplyv internetu a sociálnych sietí slabne až zaniká.

Toto zistenie má svoju „logiku“ – neúprosnú a alarmujúcu. Prvý raz ju konštatoval exit poll agentúry FOCUS uskutočnený v deň parlamentných volieb v marci 2016. Odvtedy vieme, že prítomnosť ĽSNS v parlamente je do značnej miery výsledkom voličskej mobilizácie nemalej časti mladých ľudí znechutených z fungovania „klasických“ politických strán a túžiacich po zmene.

Voličská podpora ĽSNS meraná prieskumami verejnej mienky sa udržiavala v rokoch 2016 – 2017 nad úrovňou jej volebného zisku, pričom od začiatku roka 2017 sa väčšmi pohybovala nad hranicou 10% rozhodnutých voličov (pozri tabuľku 1 na s. 9).

To signalizuje, že označovanie kotlebovcov ako fašistov, ich ostrakizácia, trestné stíhanie, verejná kritika ich prešlapov, šafárenia s verejným majetkom, rodinkárstva, odsudzovanie ich otvorenej propagácie kultu bielej rasy, antisemitizmu či konšpiračného videnia sveta – to všetko akoby nemalo na podporovateľov ĽSNS odstrašujúci účinok. Skôr akoby to v nich vyvolávalo vzdorovitú lojalitu.

Prieskumy agentúry FOCUS počas leta a začiatku jesene 2017 opakovane ukazovali, že mladšie ročníky sa nevzdali podpory ĽSNS. Ľudia vo veku 18 do 34 rokov mali medzi podporovateľmi tejto strany nadštandardné zastúpenie. Na ukážku si všimnime zistenia z júna a októbra 2017. V oboch mesiacoch tvorila veková skupina 18-34-ročných väčšinu priaznivcov ĽSNS (61 %, resp. 56 %), kým v populácii mala táto veková skupina zastúpenie približne tretinové. Keby sa v júni 2017 či v októbri 2017 konali parlamentné voľby, v najmladšej skupine 18-24-ročných by ich vyhrala práve táto strana.

Zároveň si ĽSNS udržiavala „najmužskejší“ elektroát spomedzi parlamentných strán. V júni bolo medzi priaznivcami ĽSNS 61 % mužov a 39 % žien a v októbri 2017 dokonca 71 % mužov a 29 % žien.

Sociálne siete ako kľúčový terén zápasu

ĽSNS si na udržanie okruhu podporovateľov úspešne „osledala“ nové médiá, ktorými priam hmatateľne šíri extrémizmus. Keby sa v júni 2017 konali parlamentné voľby, medzi každodennými používateľmi sociálnych sietí by suverénne vyhrala ĽSNS. V tom čase totiž spomedzi všetkých parlamentných strán bolo medzi prívržencami ĽSNS najviac každodenných používateľov sociálnych sietí. V septembri 2017 by sa ĽSNS medzi každodennými používateľmi sociálnych sietí delila o volebné víťazstvo so SaS. V októbri 2017 by sa medzi každodennými používateľmi sociálnych sietí umiestnila v tesnom závесе za SaS a Sme Rodina.

Na druhej strane medzi ľuďmi, ktorí komunikujú na sociálnych sieťach zriedkavejšie, nie sú šance ĽSNS také vysoké. Tu sa väčšmi dostávajú k slovu aj strany ako Smer-SD, Most-Híd či KDH. Vzhľadom na dynamizmus rozvoja virtuálnej komunikácie najmä medzi mladými ľuďmi však toto zistenie nemôže byť útechou, a už vonkoncom by nemalo viesť k sebauspokojeniu. Zápas s extrémizmom sa totiž odohráva – a čoraz väčšmi sa aj bude – práve na sociálnych sieťach. Je súčasťou informačnej vojny, ktorá sa vedie o dušu najmä mladej generácie. Od toho, ako táto vojna dopadne, bude v nemalej miere závisieť aj perspektíva liberálnej demokracie na Slovensku.

Mladí ľudia a negatívne prejavy v kyberpriestore¹⁸

MARIÁN VELŠIC

Pre dnešných mladých ľudí je prirodzeným priestorom, kde si utvárajú identitu a prejavujú svoju osobnosť, najmä internetové prostredie, resp. moderné informačné technológie a služby ako také. S čoraz sofistikovanejšími technológiami sa vyvinula nová generácia webových komunít a poskytovaných služieb, ako sú sociálne siete, wiki systémy¹⁹, BitTorrent²⁰, blogy a pod. Ako typické príklady v rôznych oblastiach môžu slúžiť služby, ktoré ponúkajú Facebook, YouTube, Google, Snapchat, Twitter, Instagram, LinkedIn a mnohé iné. Kvalitatívne zmeny v prostredí internetu tak vytvárajú ideálne prostredie a podmienky na participáciu v rôznych oblastiach a na rôznych úrovniach vrátane spoločensko-politickej, ktorá je vo virtuálnom svete internetu reprezentovaná najmä e-Demokraciou. Jej charakteristickou črtou je, že na jednej strane prenáša tradičné politické štruktúry, inštitúcie a správanie do virtuálnej roviny. Na druhej strane samotná povaha informačných technológií niektoré z nich „hyperbolizuje“ do takej miery, že sa paradoxne pre demokraciu stávajú nebezpečnými. Typickým prejavom je extrémizmus, ktorému internet a rôzne elektronické služby zabezpečujú vysokú schopnosť vyhľadávať a osloviť široké auditórium a rôznymi „technológiami“ efektívne dosahovať svoje politické ciele.

1. Web ako priestor pre ničím neobmedzovanú slobodu

Jednou z takýchto „technológií“ je v prostredí internetu šírenie populizmu, demagógie, zavádzania, manipulácie, politických provokácií, nepodloženého obviňovania a pod. V poslednom období sa často hovorí najmä o narastajúcom vplyve alternatívnych informačných zdrojov na internete, ktoré niektorí kritici označujú ako konšpiračné weby.

Názory mladých ľudí na túto problematiku mapoval v septembri 2016 prieskum IVO. Ako dokumentujú grafy 9 A – C, všeobecne sa dá konštatovať, že

mladí sú k existencii konšpiračných webov príliš tolerantní. Drvivá väčšina z nich (86 %) totiž zastáva názor, že takéto weby majú rovnaké právo na existenciu ako iné, pretože máme ústavou zaručenú slobodu slova a prejavu. Silno prevažujúci je aj súhlas s názorom, že takéto weby sú alternatívou pre tradičné médiá, pretože vyvažujú názorové spektrum v spoločnosti (73 %). Naopak s tým, že konšpiračné weby sú zdrojom šírenia demagógie, dezinformácií, poloprávd, podozrievania, nepodloženého obviňovania či vyvolávania rôznych protispoločenských nálad a nedôvery v tradičné inštitúcie a hodnoty spoločnosti, súhlasí len 55 %. Tradičný problém demokracie – teda otázku, kde je hranica slobody prejavu – rieši mladá generácia skôr príklonom k „ničím neobmedzovanej slobode“.

Grafy 9 A – C: Názory mladých ľudí na konšpiračné weby

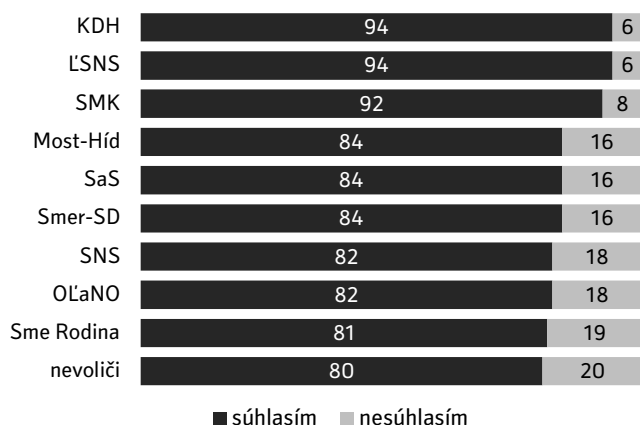
Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, september 2016.

¹⁸ Údaje v tejto kapitole pochádzajú z reprezentatívneho sociologického prieskumu *Mladí ľudia v kyberpriestore – šanca a riziká pre demokraciu*, ktorý realizoval Inštitút pre verejné otázky v septembri 2016. Terénny zber údajov uskutočnila agentúra FOCUS metódou elektronického dotazníka na výberovej vzorke 1 083 respondentov vo veku 18 – 39 rokov.

¹⁹ Systémy umožňujúce okamžitú editáciu obsahu príslušnej stránky, napríklad Wikipédia.

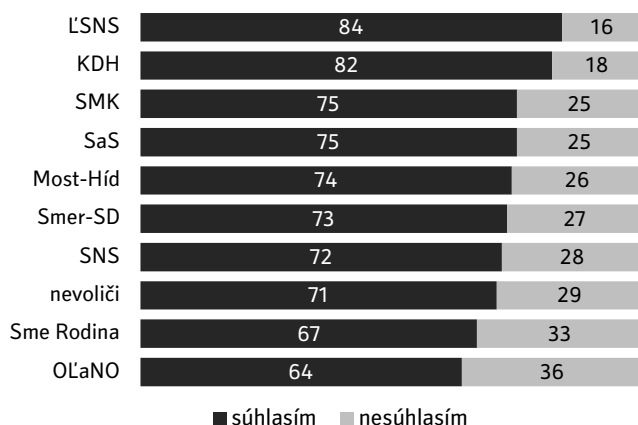
²⁰ Systém na zdieľanie súborov.

Graf 10: „Takéto weby majú rovnaké právo na existenciu ako iné, pretože máme ústavou zaručenú slobodu“ (v %)

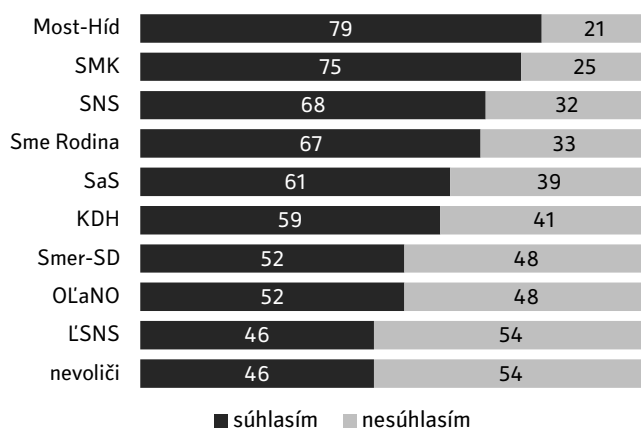
Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, september 2016.

Graf 11: „Takéto weby sú alternatívou pre tradičné médiá, pretože vyvažujú názorové spektrum v spoločnosti“ (v %)

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, september 2016.

Graf 12: „Takéto weby sú zdrojom šírenia demagógie, dezinformácií, poloprávd, podozrievania, nepodloženého obviňovania či vyvolávania rôznych protispoločenských nálad a nedôvery v tradičné inštitúcie a hodnoty spoločnosti“ (v %)

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, september 2016.

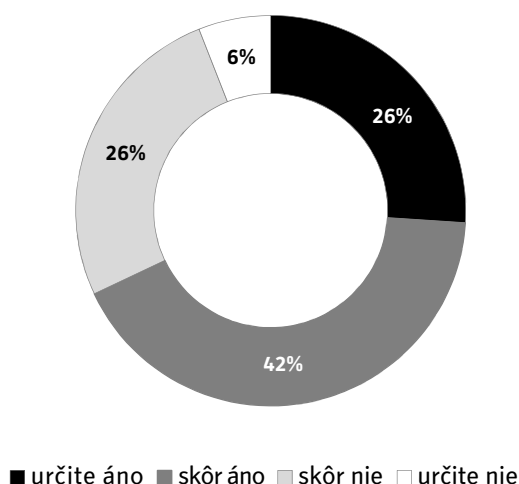
Takéto postoje môžu byť nielen výsledkom typického generačného vyhranenia, ale aj prejavom menšej citlivosti na demokratické hodnoty a princípy či nedostatočnej mediálnej gramotnosti časti mladej generácie.

Najviac zástancov práva na existenciu konšpiračných webov – či už z dôvodu ústavných práv alebo potreby „vyvažovať“ názorové spektrum – je medzi prívržencami ĽSNS a KDH. No ako dokumentujú údaje z grafov 10 – 12, aj stúpenci ostatných strán ho schvaľujú výraznou väčšinou. Väčšie rozdiely však vidieť v názoroch na spoločenskú škodlivosť konšpiračných webov. Napríklad u stúpencov Mostu-Híd, SMK, SNS, Sme Rodina, SaS či KDH väčšinovo prevažuje súhlas s tým, že sú zdrojom šírenia demagógie, dezinformácií, poloprávd, podozrievania, nepodloženého obviňovania či vyvolávania rôznych protispoločenských nálad a nedôvery v tradičné inštitúcie a hodnoty spoločnosti. S týmto názorom naopak väčšinovo nesúhlasia stúpenci ĽSNS a nevolíči. Ukazuje sa teda, že postoje mladých ľudí ku konšpiračným webom nie sú jasne vyhranené ani z politického hľadiska. Ide najmä o prívržencov tzv. štandardných politických subjektov, od ktorých by sa dal očakávať oveľa zásadnejší, resp. konzistentnejší postoj k otázke škodlivosti takéhoto javu.

2. Hejtovanie a trollovanie – „je to problém, ale ja nič neurobím“

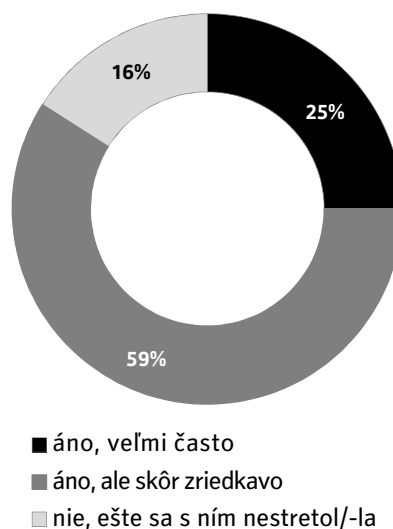
V prostredí internetu sa v poslednom období publikujú statusy, komentáre, poznámky, videá, fotky, animácie, a pod., ktoré sú kriticky až hanlivo zamerané napríklad voči Rómom, Židom, Maďarom, migrantom, gejom, lesbám, transsexuálom či rôznym iným menšinám. Súhrnne je takéto správanie označené ako „hejtovanie“ – teda nenávistné správanie voči niekomu alebo niečomu. Pre demokraciu predstavuje hejtovanie vážny problém, pretože nahlodáva jej samotné základy – toleranciu a rešpekt voči inakosti, odlišnej kultúre, hodnotám či postojom a názorom.

Graf 13: Je hejtovanie závažný spoločenský problém?

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, september 2016.

Graf 14: Stretávate sa vy osobne na internete s hejtváním?

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, september 2016.

Grafy 13 a 14 dokumentujú, ako sa na túto otázku pozerá mladá generácia. S hejtváním má skúsenosť až 84 % respondentov. Štvrtina mladých sa s ním stretáva veľmi často a ďalších 59 % skôr zriedkavo.

Na druhej strane nenávistné správanie na internete považuje za veľmi závažný spoločenský problém 25 % respondentov a ďalších 42 % za skôr závažný. Naopak, o istom podceňovaní takéhoto javu svedčia odpovede 31 % mladých, ktorí si myslia, že to problém nie je.

Navyše sa ukázal aj vzťah medzi skúsenosťou s takýmto správaním a názorom na jeho spoločenskú škodlivosť. Zatiaľ čo medzi respondentmi, ktorí sa s hejtváním stretávajú často, nájdeme až 78 % takých, čo ho zároveň považujú za spoločenský problém, u respondentov s menej častou skúsenosťou je to 67 % a medzi tými, čo takúto skúsenosť vôbec nemajú, iba 56 %.

S hejtváním sa veľmi často stretávajú najmä mladí internetisti vo veku 18-24 rokov, a tí, čo bývajú v menších 5-20-tisícových mestách a veľkých mestách nad 100-tis. obyvateľov. Z regionálneho pohľadu sú to častejšie respondenti z Bratislavského či Košického kraja.

Ako ukazuje porovnanie v tabuľke 25, ani názory na spoločenskú naliehavosť tohto problému nie sú veľmi diferencované. O čosi (štatisticky) významnejšie rozdiely sú iba v prípade mužov a žien. Zatiaľ čo 73 % žien vníma hejtvanie ako závažný spoločenský problém, medzi mužmi takto uvažuje iba 63 %.

Rozdielne skúsenosti a názory možno však pozorovať u mladých stúpcov politických strán. Ako uvádza tabuľka 25, s hejtváním sa veľmi často stretávajú najmä prívrženci maďarských strán SMK a Most-Híd (50 % a 37 %) a naopak výrazne menej prívrženci SNS (veľmi často iba 13 %). Na nenávistné správanie sú citlivejší (podľa očakávania) nielen stúpenci SMK a Mostu-Híd, ale napríklad aj Smeru-SD, SaS, Sme Rodina či nevoliči. Na opačnom póle stoja iba stúpenci ĽSNS. U nich ako v jedinej politickej skupine prevažuje názor, že hejtvanie nie je vážny spoločenský problém. Takto uvažuje až 57 % mladých kotlebovcov, a to aj napriek tomu, že s nenávistným správaním má skúsenosti celkovo až 85 % z nich.

Tabuľka 25: Názory na „hejtovanie“ podľa sociálno-demografických skupín a volebných preferencií (v %)

		Je "hejtovanie" závažný spoločenský problém?		Stretávate sa vy osobne na internete s takýmto správaním?		
		určite + skôr áno	určite + skôr nie	áno, veľmi často	áno, ale skôr zriedkavo	nie, ešte sa nestretol/-la
Populácia SR vo veku 18-39 rokov		68	32	25	59	16
Pohlavie	muži	63	37	23	63	14
	ženy	73	27	28	55	18
Vek	18 - 24 rokov	66	34	32	54	13
	25 - 29 rokov	66	34	26	58	16
	30 - 34 rokov	69	31	26	57	17
	35 - 39 rokov	72	28	17	66	17
Vzdelanie	ZŠ	69	31	27	57	15
	SŠ bez maturity	65	35	27	54	19
	SŠ s maturitou	68	32	25	59	15
	VŠ	72	28	24	62	14
Veľkosť sídla	menej ako 2 tis. obyv.	67	33	25	59	16
	2 - 5 tisíc obyv.	67	33	19	60	22
	5 - 20 tisíc obyv.	69	31	31	55	14
	20 - 50 tisíc obyv.	72	28	26	64	10
	50 - 100 tisíc obyv.	70	30	19	63	18
	nad 100 tisíc obyv.	65	35	32	52	16
Kraj	Bratislavský	63	37	31	56	13
	Trnavský	63	37	23	66	11
	Trenčiansky	72	28	28	54	17
	Nitriansky	66	34	22	61	17
	Žilinský	72	28	20	64	17
	Banskobystrický	74	26	26	61	13
	Prešovský	69	31	19	64	17
	Košický	68	32	35	45	20
Volebné preferencie	ĽSNS	43	57	29	56	15
	SaS	74	26	30	59	11
	OĽaNO	67	33	22	56	23
	Smer-SD	78	22	30	53	16
	SNS	62	38	13	69	18
	Sme Rodina	75	25	23	56	21
	Most-Híd	79	21	37	58	5
	KDH	71	29	18	71	12

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, september 2016.

Hejtovanie je typ správania, s ktorým sa možno stretnúť všade tam, kde dochádza k vzájomnej interakcii. Napríklad, kde je možnosť publikovať statusy, komentáre, poznámky, videá, fotky či animácie. Podľa skúseností mladej generácie sa s nenávisným správaním stretneme najčastejšie na sociálnych sieťach. Takúto osobnú skúsenosť má až 69 % mladých internetistov. Je to vcelku logické, lebo práve prostredie sociálnych sietí priťahuje pozornosť jednak pre ich masové využívanie a tiež pre široké spektrum interakcií, ktoré technológie sociálnych sietí dnes umožňujú – od jednoduchého pridávania statusov, lajkovania, komentovania, cez chatovanie, on-line hlasovanie až po plánovanie a organizovanie masových akcií, ako sú štrajky a protestné demonštrácie.

Druhým významným prostredím sú diskusie pod článkami či príspevkami bežných internetových médií. Skúsenosť s hejtovaním má v takýchto diskusiách 45 % respondentov. Problém hejtovania v internetových médiách už nadobudol globálny rozmer. Potvrdzujú to skúsenosti nielen slovenských, ale aj mnohých významných svetových internetových denníkov, týždenníkov a portálov. Nenávisnými komentármi a poznámkami „zamoréné“ diskusie si vyžadujú na jednej strane enormné nasadenie ľudskej sily, najmä zvýšený dohľad a reguláciu od administrátorov a redaktorov. Na druhej strane nasadenie rôznych sofistikovaných technológií v snahe odfiltrovať takýto typ správania. Mnohé redakcie však museli prikročiť k hejtovaniu radikálne – obmedzovaním prístupu k diskusiám len pre registrovaných členov alebo ich presunom do platených sekcií, príp. až úplným zablokovaním diskusií pod článkami. Diskusie v internetových

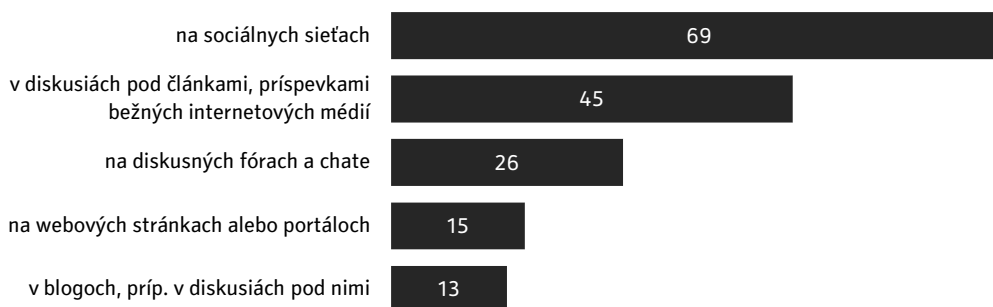
médiách sa tak stali prvou významnou „obetou“ e-Demokracie.

Ako ďalej ukazuje graf 15, s nenávisným správaním sa mladí internetisti v oveľa menšej miere stretávajú na diskusných fórach alebo chate (26 %) a ešte menej na webových stránkach, portáloch (15 %) alebo blogoch (13 %). Skúsenosti ľudí so sociálnymi sieťami a štandardnými internetovými médiami teda naznačujú, že čím je médium väčšmi spoločensko-politicky a sociálne exponované, tým väčšmi hejterov priťahuje.

Napriek tomu, že mladí ľudia majú skúsenosť s hejtovaním a odsudzuje takéto správanie, je zarážajúce, že až 76 % z nich reagujú na správanie hejterov pasívne (graf 16). Najväčšia časť (33 %) neurobí nič, lebo to považuje za prejav ich slobodnej vôle. Ďalších 28 % neurobí nič, lebo to považuje za bezvýznamné a 15 % si takéto správanie nevšimá, lebo je nepodstatné. V takto prezentovanej pasivite sa skrývajú tri postoje – nezáujem, apatia a politická permisivita.

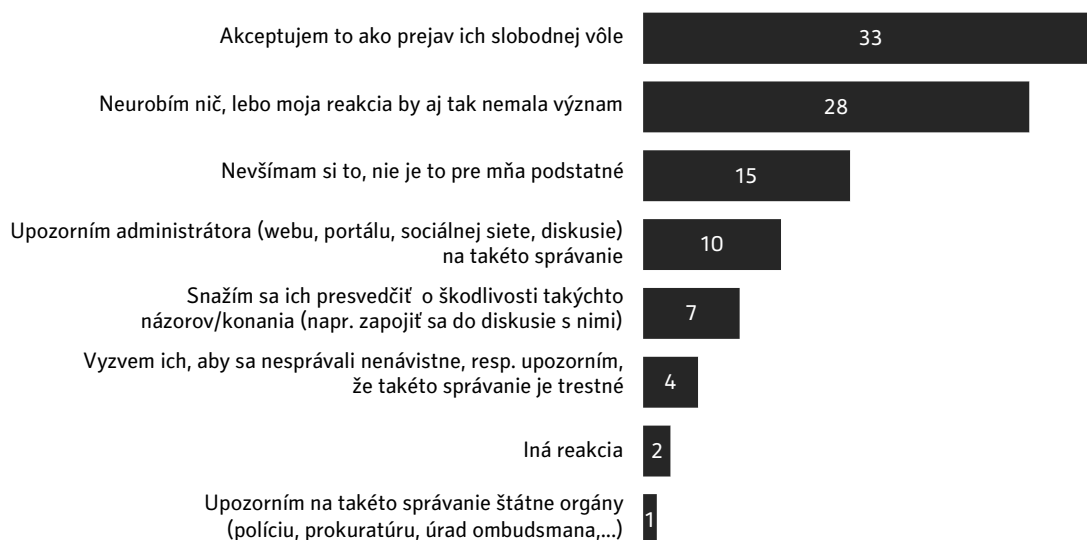
Aktívne formy boja proti hejterom sú v menšine. Len 10 % respondentov zvykne reagovať tak, že upozornia administrátora (webu, portálu, sociálnej siete, diskusie) na takéto správanie. Ešte menej mladých (7 %) sa snaží presvedčiť hejterov o škodlivosti takýchto názorov, resp. konania (napr. zapojiť sa do diskusie s nimi), prípadne ich vyzve, aby sa nesprávali nenávisťne, alebo ich upozorní, že takéto správanie je trestné (4 %). Hoci takýto typ správania býva často aj trestným činom (napr. podnecovanie nenávisťi voči rasám, etnickým a národnostným menšinám a pod.), iba 1 % mladých ľudí by upozornilo na takéto správanie štátne orgány – políciu, prokuratúru či úrad ombudsmana.

Graf 15: „Kde sa s hejtovaním najčastejšie stretávate?“ (možnosť max. 2 odpovedí, v %)

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, september 2016.

Graf 16: „Ako na takéto správanie ľudí zvyknete najčastejšie reagovať?“ (v %)

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, september 2016.

Hoci z politického pohľadu sú postoje mladých približne rovnaké ako v prípade celej skúmanej vzorky, predsa len vidno akú-takú snahu o aktívny prístup u stúpecov „štandardných“ politických strán. Ako vidieť z tabuľky 26, prívrženci OĽaNO, Smeru-SD a Mosta-Híd nadpriemerne viac na takéto správanie upozorňujú administrátorov. Prívrženci KDH sa zasa častejšie snažia presvedčiť hejterov o škodlivosti ich názorov/konania a stúpenci OĽaNO

vyzývajú, aby sa nesprávali nenávisťne, resp. upozorňujú, na trestnosť takehoto správania. Medzi stúpecami SNS možno zasa nájsť o niečo viac takých, ktorí upozornia štátne orgány. Na opačnom póle stoja prívrženci ĽSNS, ktorí sa väčšmi prikláňajú k pasívite argumentovanej akceptáciou slobodou vôle. Typický a očakávaný postoj zaujímajú tiež nevolíči – medzi nimi je výrazne viac takých, čo tvrdia, že to nemá význam.

Tabuľka 26: Reakcie prívržencov politických strán na hejtovanie (v %)

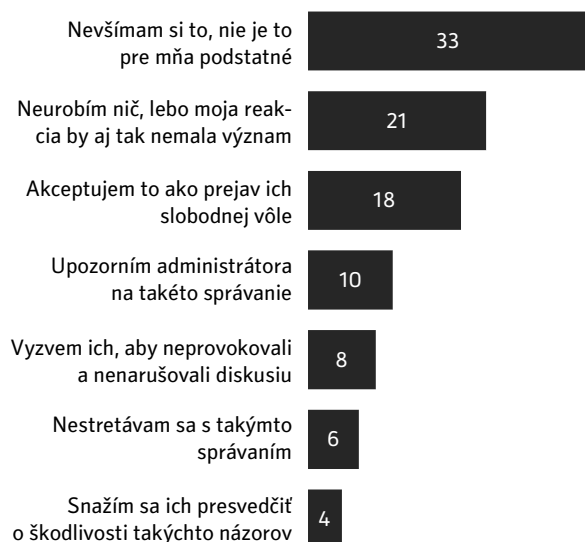
	ĽSNS	SaS	OĽaNO	Smer-SD	SNS	Sme Rodina	Most-Híd	KDH	SMK	nevolíči
Akceptujem to ako prejav ich slobodnej vôle	54	31	28	29	36	33	28	27	25	23
Neurobím nič, lebo moja reakcia by aj tak nemala význam	18	30	25	29	34	24	11	13	33	39
Nevšímam si to, nie je to pre mňa podstatné	11	20	12	10	8	18	17	20	17	18
Upozorním administrátora na takéto správanie	6	5	16	19	8	11	33	20	17	8
Snažím sa ich presvedčiť o škodlivosti takýchto názorov	7	8	4	7	5	13	6	20	0	6
Vyzvem ich, aby sa nesprávali nenávisťne	3	2	10	6	5	0	6	0	8	4
Upozorním na takéto správanie štátne orgány	0	0	1	0	5	0	0	0	0	0

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, september 2016.

Na internete sa čoraz častejšie stáva, že niektorí používatelia zapojení do on-line diskusných fór, chatov či blogov posielajú príspevky provokatívne, neslušné alebo netýkajúce sa podstaty daných tém. Ich hlavným cieľom je najmä provokácia ostatných účastníkov diskusie, prípadne narušenie

normálnej vecnej diskusie. V angličtine sa označujú pod pojmom „troll“. Takýto typ správania v kyberpriestore nadobudol (rovnako ako hejtovanie) globálne rozmery. Internetových trollov tak využívajú ako súčasť konkurenčného boja nielen súkromné firmy, korporácie, lobistické skupiny či politické strany, ale už aj samotné štáty. Zväčša na presadzovanie svojich zahranično-politických záujmov.

Graf 17: Najčastejšie reakcie mladých ľudí na tzv. internetových trollov (v %)

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, september 2016.

Ako ukazujú údaje v grafe 17, aj u nás sa s takýmto správaním na internete stretáva drvivá väčšina (94 %) mladých ľudí. Ich reakcie sú však problematické: rovnako ako v prípade hejtovania sú prevažne pasívne. Až 72 % opýtaných tvrdí, že takéto správanie si buď nevšímá (lebo to nie je podstatné), neurobí nič (lebo to aj tak nemá význam), alebo to jednoducho akceptuje ako prejav slobodnej vôle. Iba 22 % mladých zvykne na internetových trollov aktívne zareagovať. Buď upozornením administrátora, výzvou, aby neprovokovali a nenarušovali diskusiu, prípadne sa ich snaží presvedčiť o škodlivosti ich konania.

Ako ukazuje tabuľka 27, proaktívny postoj zvyknú zaujať iba prívrženci Smeru-SD, OĽaNO, Most-Híd či KDH. Naopak, prívrženci SaS a nevolíči takéto správanie najčastejšie ignorujú a stúpenci ĽSNS zasa trollovanie akceptujú ako prejav slobodnej vôle.

Tabuľka 27: Reakcie prívržencov politických strán na internetových trollov (v %)

	ĽSNS	SaS	OĽaNO	Smer-SD	SNS	Sme Rodina	Most-Híd	KDH	SMK	nevolíči
Nevšímam si to, nie je to pre mňa podstatné	27	43	34	16	36	28	26	29	17	41
Neurobím nič, lebo moja reakcia by aj tak nemala význam	18	22	17	20	18	28	11	12	25	20
Akceptujem to ako prejav ich slobodnej vôle	31	14	10	21	14	16	16	18	25	24
Upozorním administrátora na takéto správanie	7	7	13	19	12	5	16	24	33	5
Vyzvem ich, aby neprovokovali a nenarušovali diskusiu	6	7	18	8	5	12	16	6	0	2
Nestretávam sa s takýmto správaním	5	3	5	8	8	9	5	0	0	8
Snažím sa ich presvedčiť o škodlivosti takýchto názorov	5	3	3	8	8	2	11	12	0	0

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, september 2016.

3. Politická podpora extrémizmu v optike mladých

Sympatie k ĽSNS presahujú ich preferencie

Keď v roku 2013 vyhral Marian Kotleba boj o kreslo župana Banskobystrického kraja, bol to šok nielen pre laickú, ale najmä odbornú verejnosť, pre ktorú bol dovtedy extrémizmus iba okrajovým prúdom politického spektra. To, že sa slovenská politická scéna začína radikalizovať, definitívne potvrdili výsledky parlamentných volieb 2016, kde Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko dosiahla 8,04 % hlasov. Výsledky exit pollu agentúry FOCUS ukázali, že zoskupenie je sýtené najmä mladými ľuďmi vo veku od 18 do 39 rokov. Tí tvoria až 70 % jeho elektorátu. Napríklad spomedzi prvovoličov volilo ĽSNS až 22,7 %.

Ešte znepokojujúcejší je ale fakt, že sympatie vekovej kategórie 18 – 39-ročných k ĽSNS prevyšujú podporu tejto strany vo voľbách. To samozrejme znamená ďalší potenciál pre rozširovanie okruhu priaznivcov ĽSNS. Z údajov grafu 18 vyplýva, že hoci medzi mladými celkovo prevažujú voči ĽSNS nesympatie, viac ako tretinovú sympatie s aktivitami, konkrétnymi krokmi, programom a hodnotami ĽSNS naznačujú, čo stojí za úspechom tejto strany. Aj samotný líder strany Marian Kotleba má medzi mladými pomerne vysoké sympatie (30 %) prevyšujúce podporu strany (preferencie ĽSNS medzi 18-39-ročnými – 23,5 %). Relatívne najmenej sympatickí sú mladým ľuďom prívrženci strany (28 %).

Údaje v tabuľke 28 naznačujú, kde možno v budúcnosti hľadať potenciál pre rast podpory

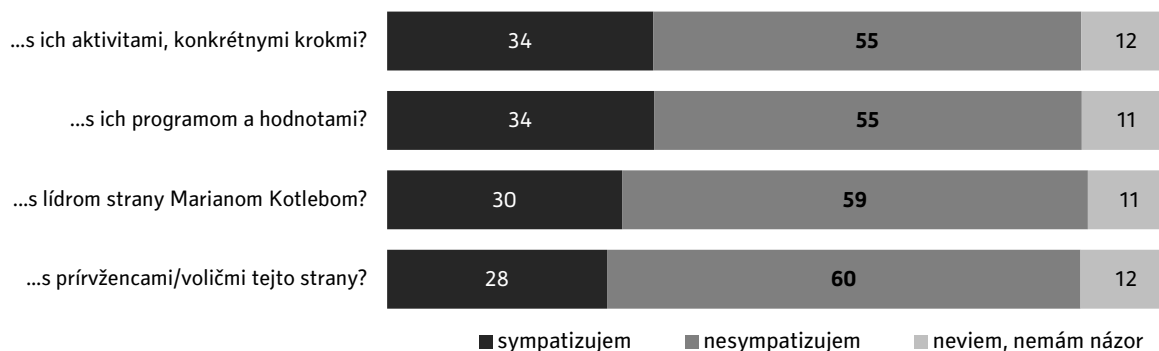
ĽSNS. V prvom rade je to prostredie 18-29-ročných. Ich sympatie k aktivitám, programu i hodnotám sú nadpriemerne vyššie ako u 30-39-ročných.

Relatívne vysokú podporu má u nich aj samotný líder Kotleba. Pritom menej vzdelaná časť mladých prejavuje tieto sympatie výrazne častejšie ako mladí ľudia s vyšším vzdelaním.

Z hľadiska veľkosti sídla vyslovujú ĽSNS nadpriemerné sympatie najmä mladí z malých 5-20-tisícových miest. V regionálnom pohľade je celkom logicky baštou strany Banskobystrický kraj. Sympatie aktivitám, programu, hodnotám či lídrovi ĽSNS teda vyslovujú skôr mladšie ročníky, s nízkym vzdelaním a z menších miest. Nie náhodou ide o ľudí zo sociálnych prostredí, ktoré dlhodobo zápasia s nízkym spoločenským statusom, nezamestnanosťou, početnými sociálnymi a ekonomickými problémami a so spoločensko-politickou a osobnou frustráciou.

Samotní prívrženci ĽSNS prejavujú ku svojej strane a lídrovi takmer „bezhraničné“ sympatie. Vyslovilo ich viac ako 90 % z nich. Na druhej strane, ĽSNS je v kľúčových otázkach sympatická aj „ľuďom od konkurencie“. To prináša najmä pre parlamentné politické strany riziko odlivu voličských hlasov. Ako ukazuje tabuľka 28, s ich aktivitami či programom a hodnotami ĽSNS sympatizuje viac ako štvrtina stúpencov všetkých parlamentných strán s výnimkou SaS. Jednoznačné antipatie voči ĽSNS prejavujú iba prívrženci mimoparlamentnej KDH. S rastúcou frustráciou v spoločnosti sa tak môže nebezpečne zvyšovať riziko príklonu mladých ľudí k radikálom – ako k jedinej politickej alternatíve.

Graf 18: „V tohtoročných parlamentných voľbách 2016 sa dostala do parlamentu aj Ľudová strana Naše Slovensko vedená Marianom Kotlebom. Do akej miery sympatizujete...“ (v %)

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, september 2016.

Tabuľka 28: Sympatie k ĽSNS podľa sociálno-demografických skupín a volebných preferencií (v %)

		„Do akej miery sympatizujete...“ (odpovede „veľmi + skôr sympatizujem“)			
		...s ich aktivitami, konkrétnymi krokmi?	...s ich programom a hodnotami?	...s lídrom strany M. Kotlebom?	...s prívržencami/ voličmi strany?
Populácia SR vo veku 18-39 rokov		34	34	30	28
Pohlavie	muži	35	35	31	28
	ženy	33	33	29	28
Vek	18 - 24 rokov	42	39	36	33
	25 - 29 rokov	39	41	35	33
	30 - 34 rokov	28	29	26	23
	35 - 39 rokov	26	27	23	23
Vzdelanie	ZŠ	40	44	35	33
	SŠ bez maturity	41	39	36	33
	SŠ s maturitou	35	35	31	30
	VŠ	23	25	21	18
Veľkosť sídla	menej ako 2 tis. obyv.	34	35	31	29
	2 - 5 tisíc obyv.	36	34	29	26
	5 - 20 tisíc obyv.	43	42	41	36
	20 - 50 tisíc obyv.	32	34	27	29
	50 - 100 tisíc obyv.	30	30	24	21
	nad 100 tisíc obyv.	26	25	21	22
Kraj	Bratislavský	29	27	22	23
	Trnavský	33	37	31	23
	Trenčiansky	27	25	22	23
	Nitriansky	35	37	33	31
	Žilinský	37	34	33	28
	Banskobystrický	39	40	36	35
	Prešovský	36	38	30	30
	Košický	33	34	33	30
Volebné preferencie	ĽSNS	96	94	91	86
	SaS	18	17	15	11
	OĽaNO	25	27	23	18
	Smer-SD	31	26	20	24
	SNS	21	26	21	24
	Sme Rodina	25	23	19	18
	Most-Híd	21	32	16	16
	KDH	0	6	0	0
	SMK	17	25	17	17
	nevolíči	17	22	17	17

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, september 2016.

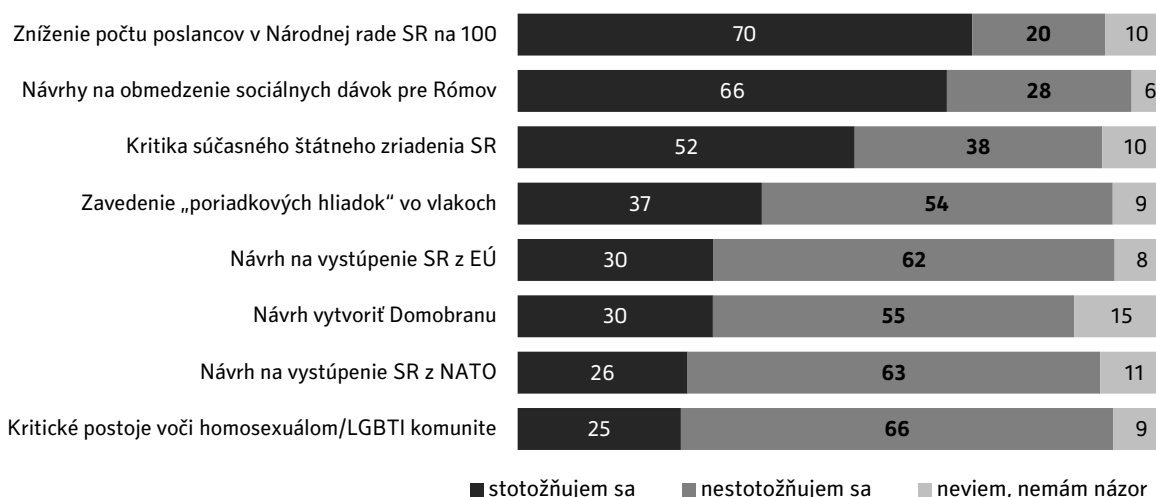
Čo na ĽSNS mladých najviac priťahuje?

Hoci všeobecné sympatie s aktivitami ĽSNS deklaruje viac ako tretina opýtaných, niektoré jej konkrétne kroky a postoje majú ešte väčšiu podporu. Napríklad dlhotrvajúca frustrácia verejnosti z doterajšej činnosti politikov sa logicky premieňa do volania ľudí po rôznych riešeniach – od znižovania poslaneckých plátov až po zatváranie politikov „do basy“. Jedným z návrhov z dielne ĽSNS je zníženie počtu poslancov v Národnej rade SR zo 150 na 100. Bez ohľadu na to, či ide o racionálne zdôvodniteľné a (v súčasnosti) uskutočniteľné riešenie alebo obyčajný populizmus, stotožňuje sa s ním až 70 % opýtaných. Aj veľmi páľčivá téma Rómov na Slovensku

často nabáda na jednoduché riešenia, ktoré priťahujú väčšinu mladých. Až dve tretiny z nich súhlasia s návrhom, aby sa obmedzili štátne sociálne dávky pre Rómov. Napokon aj neustála kritika súčasného štátneho zriadenia SR z úst kotlebovcov je atraktívna pre viac ako polovicu respondentov (52 %).

Aj iné kroky a postoje ĽSNS majú nezanedbateľnú podporu mladých. Napríklad 37 % respondentov sa stotožnilo s kontroverzným zavedením tzv. poriadkových hliadok vo vlakoch. Ďalších 30 % oslovuje návrh na vystúpenie SR z Európskej únie i návrh na vytvorenie Domobrany. Štvrtina sa stotožňuje s návrhom na vystúpenie SR z NATO a súhlasí aj s kritickými postojmi ĽSNS voči homosexuálom či komunite LGBTI.

Graf 19: „Do akej miery sa stotožňujete s nasledujúcimi postojmi, resp. krokmi Ľudovej strany Naše Slovensko?“ (v %)

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, september 2016.

Tabuľky 29 – 31 však dokumentujú, že mladá generácia nie je „z jedného cesta“. Podpora konkrétnym krokom a postojom ĽSNS je v rôznych sociálnych a politických prostrediach mladých odlišná. Napríklad mužov nadpriemerne často oslovuje kritika LGBT komunity a vystúpenie SR z NATO; 18-24-ročných diskriminačné riešenie rómskej problematiky, kritika súčasného politického zriadenia alebo návrh na vytvorenie Domobrany. Mladých s učňovským vzdelaním zasa

vystúpenie SR z EÚ a NATO a „poriadkové hliadky“ vo vlakoch. Naopak, medzi vysokoškolsky vzdelanými nájdeme nadpriemerne viac takých, ktorí sa s väčšinou krokov ĽSNS nestotožňujú. Obdobne je to s respondentmi z veľkých miest nad stotisíc obyvateľov. Z regionálneho pohľadu je nadpriemerne viac podporovateľov zavedenia „poriadkových hliadok“ vo vlakoch a vystúpenia z EÚ v Banskobystrickom kraji, a naopak najmenej v Bratislavskom kraji.

Tabuľka 29: Súhlas s postojmi, resp. krokmi ĽSNS – podľa rodu, veku a vzdelania (v %)

	muži	ženy	18-24 rokov	25-29 rokov	30-34 rokov	35-39 rokov	základné	SŠ bez mat.	SŠ s mat.	vysokoškolské
Zníženie počtu poslancov v Národnej rade SR na 100	71	68	65	68	72	75	57	69	72	70
Návrhy na obmedzenie sociálnych dávok pre Rómov	64	67	71	67	60	65	63	67	70	58
Kritika súčasného štátneho zriadenia SR	55	49	57	57	51	43	57	54	54	45
Zavedenie „poriadkových hliadok“ vo vlakoch	37	38	41	40	33	36	36	44	40	28
Návrh na vystúpenie SR z EÚ	29	31	32	36	28	24	37	40	28	22
Návrh vytvoriť Domobranu	32	28	37	30	26	25	35	35	31	23
Návrh na vystúpenie SR z NATO	30	22	26	29	27	23	31	33	24	23
Kritické postoje voči homosexuálom/LGBTI	32	18	27	27	24	22	25	24	26	24

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, september 2016.

Tabuľka 30: Súhlas s postojmi, resp. krokmi ĽSNS – podľa veľkosti sídla a krajov SR (v %)

	do 2 tisíc obyv.	2-5 tisíc	5-20 tisíc	20-50 tisíc	50-100 tisíc	nad 100 tisíc	Bratislavský	Trnavský	Trenčiansky	Nitriansky	Žilinský	Banskobystrický	Prešovský	Košický
Zníženie počtu poslancov v Národnej rade SR na 100	69	68	72	71	72	67	66	67	63	74	71	76	66	75
Návrhy na obmedzenie sociálnych dávok pre Rómov	68	56	74	68	67	59	65	70	61	63	66	65	69	68
Kritika súčasného štátneho zriadenia SR	52	49	54	51	59	47	46	54	47	50	55	54	55	52
Zavedenie „poriadkových hliadok“ vo vlakoch	39	41	41	39	29	30	34	36	28	45	33	48	38	37
Návrh na vystúpenie SR z EÚ	32	32	34	29	30	20	21	37	23	32	34	38	25	33
Návrh vytvoriť Domobranu	31	29	35	36	22	22	28	30	27	37	26	34	31	28
Návrh na vystúpenie SR z NATO	22	27	34	26	28	21	23	36	16	28	27	27	25	28
Kritické postoje voči homosexuálom/LGBTI	22	23	30	30	22	23	28	22	18	26	20	29	30	25

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, september 2016.

Podľa očakávania sa s ĽSNS najviac stotožňujú ich politickí prívrženci – tí nadpriemerne často súhlasia so všetkými spomínanými krokmi a postojmi svojej strany. No ako vidieť z tabuľky 31, niektoré návrhy kotlebovcov sú atraktívne aj pre „konkurenciu“. Napríklad so znížením počtu poslancov v Národnej rade SR zo 150 na 100 sa stotožňuje výrazná väčšina prívržencov SaS, OĽaNO, Sme Rodina alebo SMK. Podobne vysokú podporu má populistický návrh obmedziť sociálne dávky Rómom, s ktorým súhlasí väčšina stúpen-

cov tak vládnych, ako i opozičných strán. Významná časť stúpenecov OĽaNO a Sme Rodina sa navyše stotožňuje aj s kritikou súčasného štátneho zriadenia. Je avšak otázne, ako by oba tábory dokázali nájsť východiská, resp. riešenia tohto stavu. Ako ďalej ukazuje tabuľka 31, iné návrhy kotlebovcov sú pre stúpenecov ostatných strán viac-menej nezaujímavé. Za zmienku stojí iba „spoločná reč“ mladých prívržencov KDH s kotlebovcami v otázke kritického postoja voči homosexuálom a LGBTI komunite.

Tabuľka 31: Súhlas s postojmi, resp. krokmi ĽSNS – podľa politických preferencií (v %)

	ĽSNS	SaS	OĽaNO	Smer-SD	SNS	Sme Rodina	Most-Híd	KDH	SMK	nevolíči
Zníženie počtu poslancov v Národnej rade SR na 100	93	71	77	66	65	75	42	65	75	42
Návrhy na obmedzenie sociálnych dávok pre Rómov	92	62	58	58	64	68	53	59	83	41
Kritika súčasného štátneho zriadenia SR	89	49	57	29	40	47	42	41	42	42
Zavedenie „poriadkových hliadok“ vo vlakoch	85	25	26	31	29	42	26	6	25	27
Návrh na vystúpenie SR z EÚ	69	19	24	29	21	33	16	6	42	24
Návrh vytvoriť Domobranu	72	21	19	27	29	18	11	18	42	17
Návrh na vystúpenie SR z NATO	59	21	16	23	24	16	21	6	42	19
Kritické postoje voči homosexuálom/LGBTI	56	15	25	21	31	14	26	65	42	17

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, september 2016.

Doslov

Analýza výskumných zistení v kontexte celkového vývoja slovenskej spoločnosti v posledných rokoch ukazuje, že slovenská verejnosť si uvedomuje nebezpečenstvo extrémizmu. Významná väčšina občanov pociťuje obavy z extrémistov, vie identifikovať prejavy extrémizmu v ich názoroch a správaní. Imidž extrémistov v očiach väčšiny verejnosti je výrazne negatívny. Jej kritický postoj k extrémistom vyjadruje aj vysoký sociálny dištanc voči nim na personálnej úrovni.

Zároveň však výskumné zistenia potvrdzujú, že v slovenskej spoločnosti sú značne rozšírené benevolentné postoje k aktivitám, ktoré majú extrémistický charakter, či už ide o činnosť organizácií tohto typu alebo šírenie ich radikálnych posolstiev. Nebolo by však správne tvrdiť, že v pozadí týchto postojov je vždy náklonnosť k podpore extrémizmu, resp. vyznávanie extrémistickej ideológie.

Nemusí to tak byť: niektorí zástancovia permissívneho prístupu k pôsobeniu extrémistov totiž argumentujú tým, že v demokratickej spoločnosti nemožno nikomu obmedzovať slobodu prejavu, zhromažďovania a ďalšie politické práva; mali by sa teda vzťahovať aj na nositeľov radikálnych a extrémistických názorov. Takáto bezbrehá tolerancia je však zradná: jej vyznávači odsudzujú síce extrémizmus, ale nedokážu dostatočne rozlíšiť nebezpečenstvá súvisiace s činnosťou extrémistov a so šírením ich ideológie. Zľahčujú vážnosť zámeru extrémistov oslabiť a následne odstrániť demokratický systém, neuvedomujú si zraniteľnosť a krehkosť demokratického usporiadania zoči-voči jeho nepriateľom. Nepochádza im, aké nebezpečné môže byť pasívne priznanie sa štátu a jeho občanov aktivitám extrémistov.

Podľa výskumných zistení je permissívny postoj k aktivitám extrémistov vlastný aj nemalej časti mladých ľudí. Ukazuje sa, že život v podmienkach politickej demokracie do nich nevštepil ani zvýšenú imunitu voči extrémizmu, ani väčšie odhodlanie osobne sa angažovať pri obrane demokratických hodnôt.

Benevolentné postoje voči činnosti extrémistických aktérov a šíreniu ich názorov však nie sú

jediným znepokojujúcim zistením zo sociologických prieskumov. Nemenej varovný je fakt, že vo verejnosti sú značne rozšírené postoje, z ktorých vychádzajú samotní extrémisti – intolerancia, uzavretosť, sklon podliehať konšpiračným teóriám. Oproti nedávnej minulosti sa zvýšil sociálny dištanc väčšinového obyvateľstva voči etnicky, nábožensky a inak definovaným menšinovým skupinám vrátane Rómov, židov, moslimov, migrantov z iných krajín, ľudí iného rasového pôvodu, osôb s neheterosexuálnou orientáciou. Tento trend zasiahol aj mladú generáciu.

V tejto situácii je dôležité, aby sa voči extrémistom vymedzovali a na obhajobu demokratických hodnôt vystupovali mienkotvorné osobnosti – ústavní činitelia, osobnosti spoločenského, akademického a kultúrneho života či predstavitelia cirkví. Nie je to však iba zadanie pre vysokopostavených predstaviteľov oficiálnych štruktúr, ale aj pre radových demokraticky cítiacich občanov – učiteľov, rodičov, občianskych aktivistov, kolegov, susedov, a neraz i náhodných účastníkov rozličných udalostí vo verejnom priestore.

Po parlamentných voľbách 2016, a najmä v období predchádzajúcom regionálnym voľbám v novembri 2017 dostali obyvatelia viacerých obcí a miest, študenti viacerých škôl, poslucháči, diváci či čitatelia rozličných médií viac príležitostí zamyslieť sa nad tragickými následkami extrémizmu v minulosti i nad rizikami, aké extrémizmus znamená pre občianske spolunažívanie a demokratickú budúcnosť našej krajiny. Zaostrenie pozornosti na toto nebezpečenstvo prispelo k povzbudzujúcim výsledkom župných volieb, v ktorých extrémisti neuspeli. Výskumy verejnej mienky však varujú pred predčasným optimizmom.

Nádej spočíva v tom, že čím jednoznačnejšie a dôraznejšie budú zaznievať hlasy demokratov, tým je väčšia šanca, že si verejnosť lepšie uvedomí súvislosti a dôležitosť zápasu o demokraciu, slobodu a rovnosť občanov. Aby sa však potvrdila platnosť tohto pravidla, bude potrebné, aby sa zo zápasu proti extrémizmu stala dlhodobá priorita čo najširšieho okruhu demokraticky cítiacich občanov.

Autorky a autori

Zora Bútorová vyštudovala sociológiu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. V rokoch 1984–1989 sa venovala sociológii vedeckého spoločenstva a etike vedy. Od jari 1990 sa zaoberá výskumom politických a hodnotových orientácií, od polovice 90. rokov rodovou problematikou a neskôr aj otázkami aktívneho starnutia. Je spoluzakladateľkou Inštitútu pre verejné otázky, v ktorom pôsobí ako výskumníčka od roku 1997. Externe prednáša na Katedre sociológie Trnavskej univerzity. Je autorkou početných časopiseckých i knižných štúdií doma i v zahraničí, editorkou a spoluautorkou viacerých knižných publikácií vrátane *Democracy and Discontent in Slovakia: A Public Opinion Profile of a Country in Transition* (1998); *Ona a on na Slovensku. Zaoštieň na rod a vek* (2008); *Kde sme? Mentálne mapy Slovenska* (2010); *Štvrtý rozmer tretieho veku. Desať kapitol o aktívnom starnutí* (2013); *Odkiaľ a kam. Dvadsať rokov samostatnosti* (2013).

Olga Gyárfášová je absolventkou Filozofickej fakulty UK, odbor sociológia, titul PhD. získala v odbore politická teória. V súčasnosti prednáša na Ústave európskych štúdií a medzinárodných vzťahov FSEV UK v Bratislave. Je zakladajúcou členkou a dlhodobou spolupracovníčkou Inštitútu pre verejné otázky. Venuje sa výskumu a analýzam verejnej mienky, politickej kultúry a voličského správania. Pracovala na mnohých domácich i medzinárodných projektoch na témy transformácia, občianstvo, participácia, demokratická konsolidácia, ako aj z oblasti integrácie a medzinárodných vzťahov. Je národnou koordinátorkou výskumu európskych volieb (European Election Studies, EES) a autorkou, spoluautorkou a spolueditorom desiatok odborných publikácií i štúdií vo vedeckých časopisoch a zborníkoch.

Grigorij Mesežnikov je absolventom Filozofickej fakulty Moskovskej štátnej univerzity (MGU). V rokoch 1983–1993 pôsobil na Univerzite Komenského v Bratislave, v rokoch 1993–1997 pracoval v Politologickom kabinete Slovenskej akadémie vied. Venuje sa otázkam vývoja straníckych systémov a straníckej politiky. Je spoluzakladateľom Inštitútu pre verejné otázky, v ktorom pôsobí od júna 1997. Od februára 1999 je prezidentom IVO. V rokoch 1994–1998 bol tajomníkom Slovenského združenia pre politické vedy, v rokoch 1996–1997 prednášal na Katedre politológie Trnavskej univerzity, na pozvanie prednášal na viacerých zahraničných univerzitách. Publikoval odborné štúdie v monografiách, zborníkoch a časopisoch na Slovensku a v ďalších 19 štátoch. Pravidelne analyzuje slovenskú politickú scénu v domácich i zahraničných médiách. Od roku 1993 je externým spolupracovníkom Radio Liberty/Rádio Free Europe. Je spolueditorom a spoluautorom početných knižných publikácií vrátane všetkých Súhrnných správ o Slovensku, hlavným autorom kapitoly o Slovensku v správe *Nations in Transit* publikovanej organizáciou Freedom House (1998–2014). Absolvoval odborné stáže vo Švédsku (1992) a USA (1994), v roku 2006 absolvoval Reagan – Fawcett Democracy Fellows Program v National Endowment for Democracy, Washington, D. C. V roku 2012 pôsobil na Katedre politických vied na Národnej taiwanskej univerzite v Taipej.

Marián Velšic absolvoval magisterské štúdium sociológie a doktorandské štúdium politológie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. V rokoch 1993–1994 pracoval ako analytik pre politické strany. V rokoch 1995–1998 pôsobil ako odborný pracovník v Politologickom kabinete Slovenskej akadémie vied. Od septembra 1998 pracuje v Inštitúte pre verejné otázky. V rokoch 1995–1998 bol spoluzakladateľom a členom redakčného vedenia revue *Quo vadis, Slovensko? Vo svojej výskumnej praxi sa podieľal na desiatkach sociologických výskumov zameraných na verejnú mienku a transformačné procesy spoločnosti. Je autorom a spoluautorom desiatok odborných publikácií a štúdií. Od roku 2005 vedie výskumný projekt *Digitálna gramotnosť na Slovensku* zameraný na mapovanie procesov informatizácie v spoločnosti.*

Zaostrené na extrémizmus
Výskumná štúdia

Editori: Zora Bútorová, Grigorij Mesežnikov

Autorky a autori: Zora Bútorová, Oľga Gyárfášová, Grigorij Mesežnikov, Marián Velšic

Recenzent: Martin Slosiarik

Jazyková korektúra: Zora Bútorová

Typografická úprava: DTP Design, s. r. o.

Fotografia na obálke: Stocksnap.io (licencia CC0)

Tlač: ZEPHIROS, a.s.

© Inštitút pre verejné otázky
Bratislava 2017

ISBN: 978-80-89345-66-3

EAN: 9788089345663